

BERTA KRISTÓF

ADALÉKOK A MARGIT-ÁLLÁS ÁTTÖRÉSÉNEK 1944. DECEMBER 21. ÉS 22. KÖZÖTTI DÖNTŐ ESEMÉNYEIHEZ

„...és ereje veszett minden hős kezének.” (Zsoltárok könyve 76,6)

1944. december 23-án a szovjet 46. hadsereg csapatai a Margit-állás áttörésével elhárították az utolsó nagyobb akadályt, amely elválasztotta őket Budapeستől. A főváros teljes bekerítése sem volt már ekkor messze; december 24-én az esti órákban a szovjet 6. gárda-gépesített dandár harckocsijai, élükön a 25. harckocsiezreddel Budakeszi felől betörték Budapestre, teljes meglepetést okozva a védők között, és az így kialakult pánikhangulatot kihasználva, számos harcieszközt és fegyverest gázoltak le, megindítva e szörnyű nyitánnyal a főváros ostromát.

A magyarországi harcok kutatásának jelentős lendületet adtak az online elérhetővé vált – elsősorban szovjet – források, amelyek az utóbbi években számos kiváló könyv és tanulmány alapjául szolgáltak. Ezek segítségével, valamint a korábban elérhető német–magyar levéltári iratokkal, illetve a két forráscsoport összevetésével lehetővé vált a harci események aprólékosabb és szemléletesebb bemutatása. Tanulmányomban e sokszínű forrásanyagot alapul véve és az elmúlt évek szakirodalmára támaszkodva a Margit-állás¹ áttörésében kulcsszerepet játszó napokat kívánom részletesen bemutatni. Munkám megírása során a szakirodalomnak másodlagos szerep jutott, felhasználása pedig főképp azt a célt szolgálta, hogy a témát érintő legfontosabb német–magyar iratokat egybegyűjtve megismerjem és beépítsem a tanulmányba, azonban a szerzők állításait minden esetben igyekeztem a levéltári iratok segítségével igazolni. Természetesen tanulmányoztam többek közt Ungváry Krisztián alapvető művét, a *Budapest ostromát*², vagy Kamen Nevenkin kétkötetes *A Budapest Erőd*³ című munkáját is, és arra jutottam, hogy ezek nem tartalmaztak olyan információkat, amelyeket korábbi kutatások, vagy az általam használt levéltári források tanulmányozása során már ne

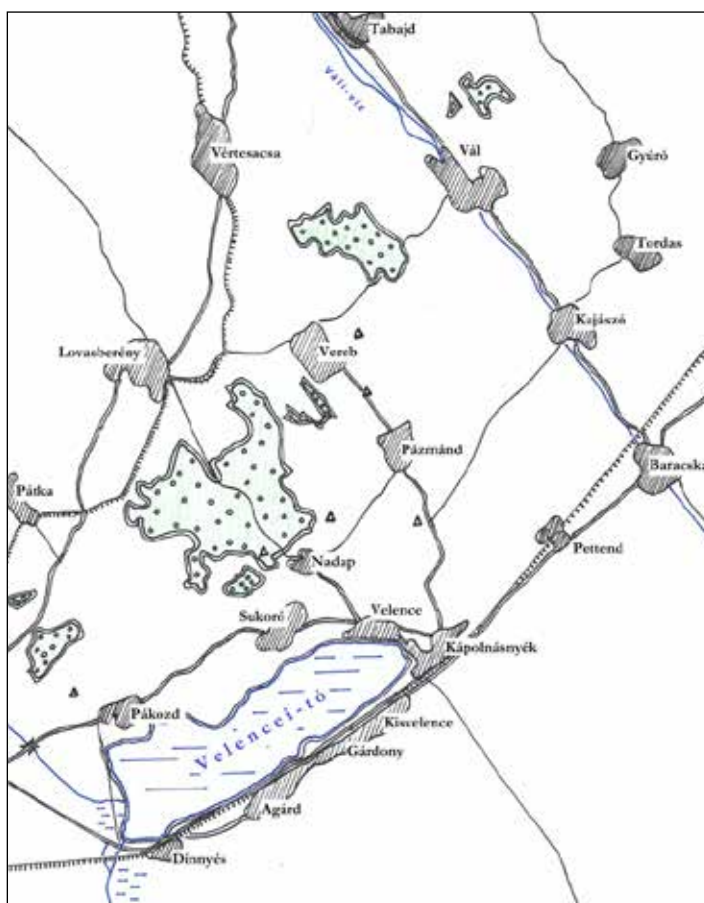
¹ A Margit-állás kiépítése 1944 őszén kezdődött meg. A főellenállási vonal a Dunántúlon Nagytétény (Duna) térségéből kiindulva a Budapest–Székesfehérvár vasútvonal mentén húzódott a Balaton keleti partjáig, majd tovább a tó északi partja mentén Keszthelyig, onnan pedig délnyugati irányban a Dráva felé. A védelmi állás 2, helyenként 3 védőövből állt, amelyek közül a fővédőv mélysége 7–10, míg az azt követő védőöveké 5–7 kilométer volt. Az állások kiépítettsége változó mértékű volt. A Velencei-tótól keletre, illetve a Balaton és a Velencei-tó közötti szakaszon állt a legmagasabb szinten. Itt főképp 2-3 soros futóárkok, fa-föld bunkerek, géppuskaállások, harckocsiállások, aknamezők és harckocsiárkok kerültek nagyobb tér- és távközökkel kialakításra. A védelem gerincét – főképp a Velencei-tó és a Váli-völgy közötti szakaszon – a körkörös védelemre berendezett települések alkották.

² Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Budapest, 2016.

³ Nevenkin, Kamen: A Budapest Erőd. 1–2. k. Budapest, 2020.

ismertem volna. A német Dél Hadseregcsoport és a 6. hadsereg iratanyaga is csak kis részben szolgáltat olyan új, részletes információkkal, amelyeket korábban nem ismertem volna, például Számvéber Norbert *Páncélosok a budapesti csatában*⁴ című művéből.

A Velencei-tó érintésével húzódó Margit-állás fontos állomása volt a magyarországi hadszíntéren zajló harcoknak. A körülmények és a védők szívós ellenállása, páncélosok támogatásával végrehajtott ellenlökései miatt a védelmi állás áttörése nem jelentett olyan könnyű feladatot a támadóknak, mint ahogy arra kezdetben számítottak. A szovjet vezetés elképzelései szerint a 37. lövészhadtesttel együttműködve a 10. gárdalövészhadtestnek kellett a fő csapást mérnie a Velencei-tó keleti szélétől észak felé támadva. A lövészerők sikerének továbbfejlesztése a 2. gárda-gépesítetthadtest feladata volt, amelynek Etyek térségéből kellett Budapest felé törnie. Az áttörés helyszíne

1. térkép: A Margit-állás áttörésének színtere a Velencei-tó térségében (Berta Kristóf)

⁴ Számvéber Norbert: *Páncélosok a budapesti csatában*. Budapest, 2018. (A továbbiakban *Számvéber* 2018.)

kevés túlzással „adta magát”. Az észak felé tartó főbb közlekedési útvonalak, valamint a Váli-völgy mentén elterülő sík terep kedvező körülményeket teremtett a gépesített és harcokcsizó csapatok bevetéséhez és gyors előretöréséhez.

Ahhoz, hogy a következő, részletesebb elemzést megérthessük, szükséges a korábbi események nagy vonalakban történő áttekintése. 1944. december 9-ére a szovjet 2. Ukrán Front 46. hadseregének, valamint a 3. Ukrán Front 4. gárda-hadseregének alárendeltségébe tartozó csapatok felzárkóztak a Margit-állásra, a védelmet azonban nem tudták leküzdeni, mert ehhez nem volt megfelelő a magasabbegységek hadműveleti felépítése. A felkészülésre a 46. hadsereg három lövészhadtestének (10. gárda-, 37. és 23. lövészhadtest) nagyjából egy hét jutott, attól függően, hogy a dunai átkelést követően milyen gyorsan voltak képesek megvetni a lábukat az elért terepszakaszon. A Szigetszentmiklós és Martonvásár közötti sávban harcoló 23. lövészhadtestnek ez december 15-én sikerült, míg a Martonvásár–Pettend sávban lévő 37. lövészhadtest már december 14-e körül elérte azt a terepszakaszt, ahonnan az áttörés céljából december 20-án megindult.

December 13-ától kezdve a 3. Ukrán Front többi alakulatához hasonlóan a Kisvelence⁵ és Pettend között elhelyezkedő szovjet 10. gárda-lövészhadtest részei⁶ is ideiglenes védelembe mentek át, jöllehet a harcrend átszervezése folyamán végig kisebb, puhatózó támadásokat indítottak annak érdekében, hogy kedvezőbb terepszakaszokat vehessenek birtokba a tervezett támadásra készülve. Ezekre a védők ellenlökésekkel válaszoltak, azzal a céllal, hogy helyreállítsák az – elsősorban – Budapest–Székesfehérvár vasútvonalra támaszkodó védelmüket.

A csaknem egyhetes védelmi időszakban különböző módszerekkel folyamatos felderítést végeztek a csapatok. Egyes esetekben nagyobb szabású harcfelderítést is végrehajtottak a szovjetek.⁷ A terep és a védők megismerésére nagy szükség volt, miután az áttörésben részt vevő 10. gárda-lövészhadtest hadosztályai korábban kivétel nélkül más területeken harcoltak, a hadtest végleges harcrendjét pedig csak december 17-ére sikerült kialakítani, így az új viszonyokkal való ismerkedésre kevés idő maradt.

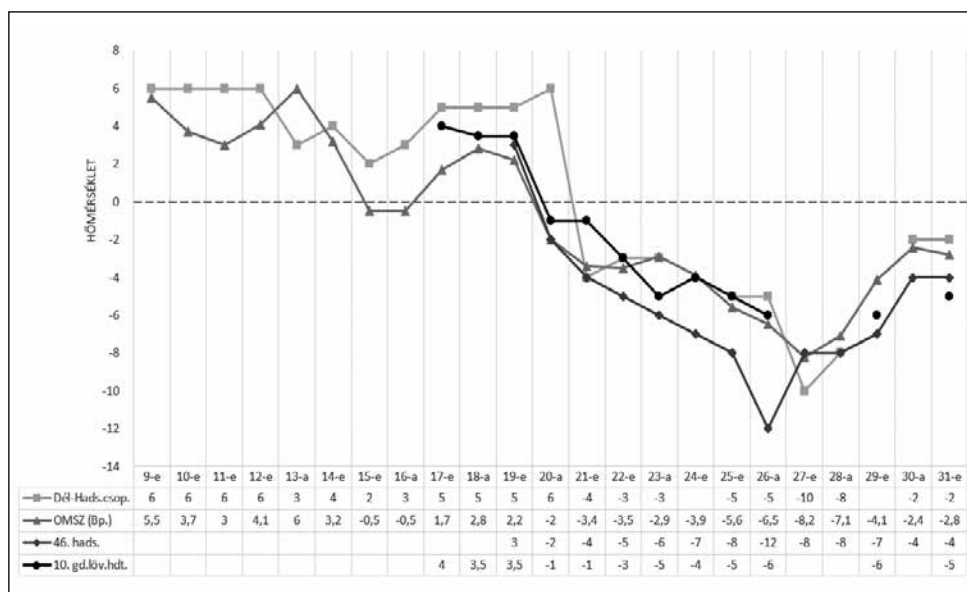
Ezzel egy időben a németek főképp páncéloserőket vontak össze a térségben annak érdekében, hogy megindíthassák a Dunántúlra betört szovjet csapatok kiszorítását célzó, „Spätlese” (Késői szüret) fedőnevű hadműveletet. Jöllehet, ezt a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt több alkalommal is elhalasztották, a csapatösszevonások következtében beérkezett páncélosok ugyanakkor fontos szerepet játszottak a későbbi harcokban, időben jelentősen meghosszabbítva azokat.

⁵ Napjainkban Velence-Újtelep.

⁶ 1944. december 13-ától a hatékonyabb vezetés érdekében a 46. hadsereggel együtt a 3. Ukrán Front alárendeltségébe került egységek. Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fegyveraciji (Orosz Föderáció Védelemi Minisztériumának Központi Irattára, Podolszk. A továbbiakban: CAMO) f. 401, op. 9511, gy. 445, kezdőlap: 1. A 46. hadsereg hadinaplója.

⁷ Erre 1944. december 18-án került sor a 10. gárda-lövészhadtest sávjában.

A meteorológiai viszonyokkal a hadműveletek során végig fontos befolyásoló tényezőként kellett számolnia a szembenálló feleknek. A hónap elején enyhe, csapadékos időjárás volt, amely megnehezítette, sőt sok esetben lehetetlenné tette a jobb minőségű utakon kívüli mozgást, valamint a támadó páncélosok szétbontakozását. A hőmérséklet csak december 21-e után maradt tartósan fagypont alatt. (1. ábra) A 10. gárda-lövész-hadtest sávjában található, jól járható utak többnyire a támadási iránnyal párhuzamosan futottak, azonban több körvédelemre berendezett településen is keresztülhaladtak, ezért a támadóknak a felázott földutakat is igénybe kellett venniük, hogy sikert érjenek el. Emellett a domborzati viszonyok, valamint a kisebb-nagyobb vízfolyások elhelyezkedése is a védőknek kedvezett. Ez pedig végső soron némileg ellensúlyozta a német–magyar csapatok élőerő-hiányát.

1. ábra: Hőmérsékletváltozások 1944. december folyamán különböző források alapján (A szerző összeállítása)⁸

December 20-án a 46. hadsereg és bal oldali szomszédja, a – Székesfehérvár térségében harcoló – szovjet 4. gárda-hadsereg is megindította támadását, amelynek célja Budapest körülrzárása és a fővárosban védekező „budapesti csoport” felszámolása volt.

⁸ Az Országos Meteorológiai Szolgálat adatainak forrása a OMSZ „Éghajlati adatsorok 1901–2020” adatbázisa – azon belül a budapesti mérőállomás adatait vettem figyelembe (https://www.met.hu/eghajlat/magyarorszag_eghajlata/eghajlati_adatsorok/Budapest/adatok/napi_adatok/index.php, a letöltés időpontja: 2022. május 14.), míg a Dél-Hadseregcsoport időjárásadatait a hadseregcsoport napi jelentéseiből gyűjtöttem össze: NARA Microfilm Publication, T331, R160, Kriegstagebuch Ia der Heeresgruppe Süd, Kriegstagebuch vom Dezember, 1944. (1944.12.16–31.)

A 10. gárda-lövészhadtest támadása kezdetben nehezen bontakozott ki, azonban a hadművelet második napján a gépesített csapatok bevetése elősegítette a támadók fokozottabb térnyerését.

Az említett időjárási, illetve terepviszonyok, valamint a bevetett erők és eszközök együttesen eredményezték azt, hogy a december 20-a és 24-e közötti hadműveleti időszakban december 22-én zajlottak a legkeményebb és a legnagyobb veszteségekkel járó összecsapások.

December 21-én előbb a 2. gárda-gépesítetthadtest, majd másnap a 18. harcokocsihadtest harcbevetése adott új lendületet a támadóknak. Előbbi magasabbegység súlyos harcok során északkelet felé törve a nap végére elérte Vál térségét, és 22-én reggel birtokba is vette a települést. A 18. harcokocsihadtest a 10. gárda-lövészhadtest lövészerőivel közösen harcolva részt vett Vereb és Lovasberény elfoglalásában, illetve a Velencére betört német páncélozott harccsoport további térnyeréseinek megakadályozásában. December 23-án a védőknek már csupán kisebb helyi jellegű ellenlökések megvalósítására maradt ereje, azonban tartósan sehol sem tudták megvetni a lábukat. Az előző két nap harcai nemcsak abból a szempontból voltak jelentőségteljesek, mert azok során nagy térnyerést voltak képesek elérni a támadók, hanem azért is, mert a védők erőinek zöme ezekben a harcokban forgácsolódott szét. Ez a két nap azonban a támadók számára sem volt „sétagalopp”; a szovjetek számos súlyos csapást szenvedtek el, és az általuk vétett hibákért több esetben nagy árat fizettek.

Az események ezen rövid szintéziséből jól kitűnik, hogy miért éppen ez a két nap került vizsgálódásom középpontjába. A következőkben négy fejezetre tagolva négy nagyobb harci eseményen keresztül kívánom részletesen bemutatni az 1944. december 21–22-én zajló, a térség, valamint a harcoló felek sorainak szempontjából döntő összecsapásokat.

*A szovjet 180. lövészadosztály védelmének áttörése Nadap térségében
1944. december 21-én*

1944. december 20-án 20 órára a 10. gárda-lövészhadtest lövészadosztályai – első lépcsőben a balszárnyon a 180. lövészadosztály, illetve a jobbszárnyon a 49. gárda-lövészadosztály, második lépcsőben a 109. gárda-lövészadosztály – nem tudták maradéktalanul teljesíteni az első napra kapott harcfeladatukat⁹ – amelynek értelmében 7 kilométer mélyen kellett volna betörniük az ellenség védelmébe –, és csupán

⁹ A 180. lövészadosztály esetében ez röviden a következő volt: Törje át a sávjában védekező ellenség védelmét, és jusson ki a Pázmánd (kizárva)–Velence terepszakaszcra. CAMO f. 968, op. 1, gy. 233. A németek és magyar csatlósai – főleg szálasisták – budapesti csoportosításának bekerítésére és megsemmisítésére irányuló hadművelet leírása a 180. lövészadosztály sávjában 1944. 12. 14-től 1945. 02. 13-ig. (A továbbiakban: A németek és magyar csatlósai 1944.12.14.–1945.02.13.)

Pázmánd déli előterében, valamint Velence nyugati részén tudtak megkapaszkodni.¹⁰ Másnap hajnalban a hadtest első lépcsőjében harcoló két lövészadosztály rövid pihenőt követően megerősített lövészsázadokkal¹¹ igyekezett előnyösebb pozíciókat elérni, hogy teljesítse a napi feladatot, ami a német és magyar erők makacs ellenállása miatt az éjszaka folyamán – amikor a szovjet erők nyugat felől próbáltak meg betörni Pázmándra – nem sikerült, ezt a kísérletet a védők visszaverték.¹² December 21-én reggelre csupán a jobbszárnyon harcoló 49. gárda-lövészadosztály erői értek el eredményt: az alakulat nagyjából 1 km-t tudott haladni.¹³ Balszárnyával a pázmándi szőlőhegy prэшázai között nyomult előre, miközben a magyar 2/I. huszárosztály megmaradt erőinek zömét fenyegette. A huszárok a két szovjet hadosztály részei általi bekerítéstől tartva északnyugat felé visszavonultak. 8 óra körül a 149. gárda-lövészezred erői elérték a falu déli részét. A 147. gárda-lövészezred átkelt a Pázmánd délkeleti részén lévő, erősen felázott legelőkön, és ugyancsak 8 óra tájban már a település keleti részén harcolt. A lövészezredek kemény, közelharcot sem nélkülöző utcai harcban megtisztították Pázmándot a védőktől, és 8 óra 30 perc körül birtokba vették a települést.¹⁴ A 49. gárda-lövészadosztály bal oldali szomszédja, a 180. lövészadosztály az éjszakai harcokat követően 8 órára mindössze Velencét tudta teljes egészében birtokba venni. A hadosztály jobbszárnyán harcoló 21. és 86. lövészezredek legfeljebb 500-600 métert tudtak előrenyomulni.¹⁵

A késő délelőtti órákban felgyorsult a hadtest balszárnyának térnyerése. Az előző nap még nehézkessé tette a 180. lövészadosztály előnyomulását jobb oldali szomszédja, most azonban épp ez az egység segítette a gyors haladást: a 49. gárda-lövészadosztály nagy sikerrel szorította vissza a védőket Pázmánd térségében, ezzel veszélyeztette az itt védekező magyar csapatokat, amelyek emiatt kénytelenek voltak feladni korábbi állásaikat és visszavonulni.¹⁶ Ennek ellenére a lövészeknek és a velük együtt harcoló önjáró lövegeknek¹⁷ korántsem lehetett könnyű dolguk. A balszárnyon küzdő 42. lövészezred épp csak kijutott Velence házai közül, amikor le kellett küzdenie a Sukoró és Velence közötti szőlők közelében védekező erőket. A hadosztály közepén a 21. lövészezred és az azt támogató SzU-76 rohamlövegek nyílt, emelkedő

¹⁰ CAMO f. 832, op. 1, gy. 110, kezdőlap: 356. A 10. gárda-lövészhadtest törzsének hadműveleti jelentése.

¹¹ CAMO f. 832, op. 1, gy. 110, kezdőlap: 357. A 10. gárda-lövészhadtest törzsének harcjelentése.

¹² CAMO f. 500, op. 12472, gy. 382. kezdőlap: 338. A német 6. hadsereg napi jelentései 1944. december 5. és 31. között. Vö. Deutsch-Russisches Projekt zur Digitalisierung Deutscher Dokumente in Archiven der Russischen Föderation, Dokumente zum Zweiten Weltkrieg. <https://wwii.germandocsinrussia.org> (A letöltés időpontja: 2022. május 14.) (A továbbiakban DRP)

¹³ CAMO f. 832, op. 1, gy. 110, kezdőlap: 358. A 10. gárda-lövészhadtest törzsének harcjelentése.

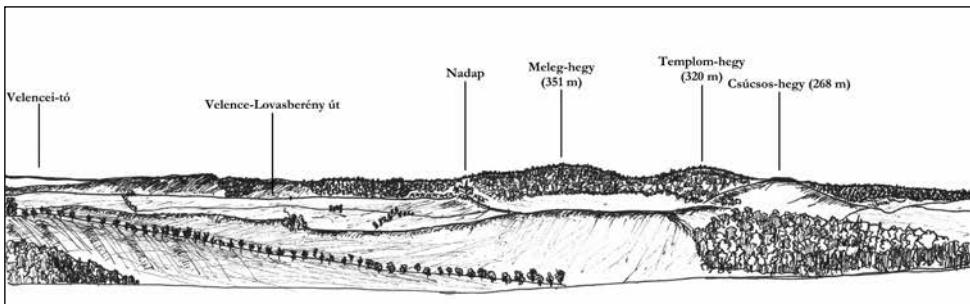
¹⁴ CAMO f. 1158, op. 1, gy. 80. A 49. gárda-lövészadosztály törzsének hadinaplója.

¹⁵ CAMO f. 832, op. 1, gy. 110, kezdőlap: 358. A 10. gárda-lövészhadtest törzsének harcjelentése.

¹⁶ *Tomka Emil* naplója. (A Nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai, 48.) Nyíregyháza, 2001. (A továbbiakban: *Tomka* 2001.) 168. o.

¹⁷ A 991. önjáró tüzérezred két ütege a 21. lövészezred sávjában támogatta a lövészerőket. CAMO f. 4373, op. 0046130c, gy. 0013, kezdőlap: 70.

terepen tartottak a Csúcsos-hegy (268-as háromszögelési pont) irányába. Felderítési adatok alapján tudjuk, hogy itt több helyen megfigyeltek 7,5 cm-es páncéltörő ágyúkat, amelyek nagy veszélyt jelenthettek mind a gyalogságra, mind pedig az önjáró lövegekre.¹⁸ 21-én reggel 7 órakor ezek a lövegek még leadtak néhány lövést Pettend térségére, zavarva a szovjet gépesített csapatok összevonását.¹⁹ Elképzelhető, hogy ezeket a szovjet tüzérség már korábban leküzdötte, vagy pedig elvontatták azokat. Nadap védői 9 óra után nem sokkal visszavonultak a faluból, így a szovjetek birtokba vehették azt.²⁰ A 180. lövészadosztály 13 órára már szilárdan tartotta magát a Pázmánd (kizárva)–Gyula-major–268. háromszögelési pont–Nadap–Sukorótól 1 km-re keletre terepszakaszon.²¹ A délután folyamán, egészen 14 óráig ez a helyzet nem, vagy legalábbis csekély mértékben változott, amiben nagy szerepet játszott az erős elleneséges tüzérségi tűz és az ismétlődő ellenlökések,²² amelyek a 180. lövészadosztály sávjával szemben elterülő Lovasberényi-erdőből indultak ki.

2. térkép: Kilátás a Velence és Nadap közötti területre és fontosabb magaslatokra a Cseplek-hegy (223 m) felől (Berta Kristóf)

Jelenlegi vizsgálódásunk középpontjában ugyan a Nadap környéki események állnak, azonban feltétlenül fel kell rajzolnunk azt a keretet, amelyben érthetővé válik a német páncélos ellentámadás oka.

Reggel 8 órakor megtörtént a 2. gárda-gépesítetthadtest harcbeveteése Pázmándtól délkeletre, a 109. gárda-lövészadosztály sávjában (erről bővebben később). Miután a Vereb elleni frontális támadás nem járt sikerrel, a 109. gárda-lövészadosztály és a 2. gárda-gépesítetthadtest erői átcsoportosítást hajtottak végre, előrevonták a tüzérséget, és keleti

¹⁸ Ezek közül az egyik Nadaptól nagyjából 300 méterre, a Nadap–Pázmánd út mentén volt, a másik a 125-ös magaslattól 200 méterre nyugatra, az ún. Csontrét szélén. CAMO f. 9821, op. 0000001, gy. 0034. A 31. gárda-lövészadosztály célpontjainak koordinátái (lista), ill. CAMO f. 13005, op. 0042205c, gy. 0005. A 107. aknavetőezred felderítési jelentése.

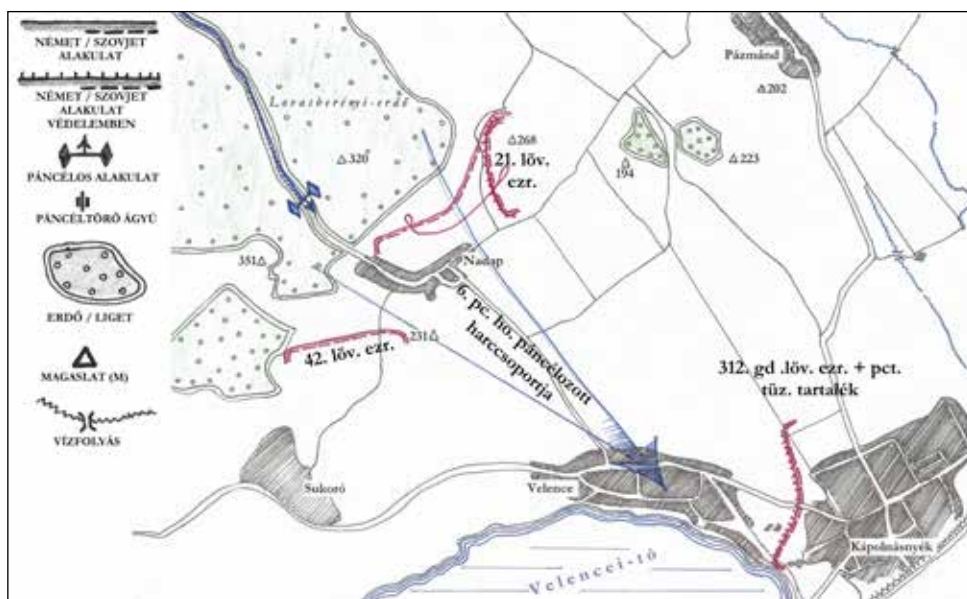
¹⁹ CAMO f. 10839, op. 0000001, gy. 0017, kezdőlap: 74. A 100. gárda-tüzérezred törzsenek felderítő jelentése.

²⁰ CAMO f. 500, op. 12472, gy. 387, kezdőlap: 329.

²¹ CAMO f. 832, op. 1, gy. 115. A 108. lövészadosztály törzsenek harcjelentése.

²² Uo. 1, gy. 110. A 10. gárda-lövészadosztály törzsenek harcjelentése.

irányból megkerülték a Vereben kialakított, jól szervezett és erős páncélelhárító körletet, anélkül, hogy fölszámolták volna azt. A gépesített csapatok, „kibővítve” a hadtest sávjában elért korábbi térnyerést, nagyjából 3,5 km-re megközelítették Vált. A feszült helyzet szükségessé tette, hogy a német vezetés bevesse a tartalékban lévő páncélozott harccsoportokat. Amíg a 8. páncélosadosztály páncélozott harccsoportja Kajászótól dél felé igyekezett sikert elérni, addig a jobbszárnyon a 6. páncélosadosztály páncélozott harccsoportja Velence és Pázmánd irányába tört. A páncélozott harccsoport főerői nagyjából 20-25 harckocsival Pázmánd felé tartottak, azonban nem értek el komolyabb sikert, miután 17 óra körül beleütköztek a 2. gárda-gépesítethadtest harckocsizó és gépkocsizó lövész erőibe.²³ Valószínűleg a sötétedés is akadályozta a harc kibontakozását. Mindenesetre döntő sikert egyik fél sem ért el. A németek továbbra is tartották Verebet, onnan újabb ellenlökést viszont nem indítottak. Nagyobb sikerrel járt a páncélozott harccsoport jobbszárnyon támadó kikülönített csoportjának akciója, amely Lovasberény térségéből megindulva a Lovasberény–Nadap műút mentén, a Verebvasúti megállóhely térségében elhelyezett német önjáró tarackok²⁴ támogatásával²⁵ lendült rohamra.

3. térkép: Német páncélos betörés Velencére (Berta Kristóf)

²³ CAMO f. 3426, op. 0000001, gy. 0079. A 2. gárda-gépesítethadtest harci jelentése.

²⁴ A 76/I. páncélos-tüzérsztály Hummel és Wespe önjáró tarackjai adtak innen tüztámogatást a páncélosoknak. *Számvéber* 2018. 454. o.

²⁵ *Tomka* 2001. 169. o.

Korábbi ismereteink szerint valamikor 15 és 16 óra között a német 11/I. páncélososztály, a 114/II. páncélgránátos-zászlóalj és az 57/3. páncélos-utászsorozat a műúton haladva, valamint a Lovasberényi-erdőben futó földutakon mozogva kijutott az erdő szélére, és északról, valamint nyugat felől rátört a Nadapon védelemben lévő szovjet 21. lövészezred erőire. Súlyos harc bontakozott ki, melynek eredményeként a németek birtokba vették Nadapot, majd páncélosaikkal és gyalogság egy részével tovább törve elérték Velence északnyugati szélét. E szűkszavú összefoglaló kevés ahhoz, hogy rávilágítson az események részleteire. A teljes kép megismerésében a 21. lövészezred hadinaplójának december 21-ei bejegyzése nyújt segítséget. Ez alapján a következőket tudhatjuk meg:

Nagyjából két órával azután, hogy a 21. lövészezred birtokba vette Nadapot és a 268-as háromszögelési pontot, a németek erős ellenlökések sorozatát indították meg az ezred állásai ellen. Ez várható is volt, hiszen amíg a Lovasberényi-erdő nem volt a szovjetek kezében, addig a Nadapot kezükben tartó erők végig számíthattak arra, hogy támadás éri őket. Az első ellentámadásra 15 órakor került sor. A németek – a szovjet jelentések szerint – hozzávetőleg 1-2 zászlóaljnyi gyalogossal és 5 harcokosi támogatásával megtámadták a 3. lövészzászlóalj állásait Nadap északkeleti részén. A támadás valószínűleg a 42. lövészezred állásait is érintette, mert az alakulat katonái az ellenséges roham hatására visszavonultak, ezzel védtelenné vált a 21. lövészezred balszárnya, amely kénytelen volt Nadap körül körkörös védelmet kialakítani.

A 180. lövészhadosztály egyik hadműveleti összefoglalója megjegyzi a német támadással összefüggésben, hogy a 42. lövészezred parancsnoka, Cívin alezredes, parancsnoki tartalékával – egy lövészzázaddal, valamint egy páncéltörőpuskás századdal – ezredétől a 21. lövészezred parancsnoki harcálláspontjára távozott, a 268-as háromszögelési pont (Csúcsos-hegy) déli oldalára.²⁶ Arra vonatkozóan nem találtam információt, hogy Cívin alezredes korábban hol tartózkodhatott, de valószínű, hogy Sukoró és Nadap között lehetett, a 42. lövészezred közelében. Miután az a veszély fenyegetett, hogy a Nadapot megkerülő és Velencéig törő német páncélosok elszigetelik őket a 10. gárda-lövészhadtest többi részétől (ahogy az történt is), az ezredparancsnok döntése érthető volt.²⁷

Azonban a szovjetek az első támadást még sikerrel visszaverték. 16 órakor újabb támadás érte a 3. lövészzászlóaljat. Ez alkalommal 10 német harcokosi vonult fel a szovjetek ellen, amelyeken géppisztolyos kísérőgyalogság ült. Kemény harc alakult ki, amely során a lövészzászlóalj egy harmadik ellenlökést is visszavert – ebben 17 harcokosi vett részt –, jóllehet nem volt lehetősége erősen fogyatkozó lőszerkészletének feltöltésére.

²⁶ CAMO f. 968, op. 1, gy. 233. A németek és magyar csatlósai 1944.12.14.–1945.02.13.

²⁷ Másnap aztán az ezredparancsnoknak és a vele tartó csoportnak, a Velencei-tavat megkerülve – Pákozdtól felől – vissza kellett térnie a 42. lövészezredhez.

Több esetben került sor közelharcra is, a 3. lövészászlóalj ugyanis ötször indított szuronyrohamot az ellenség visszaszorítása érdekében. A 21. lövészezred katonáinak ellenállása a nehéz helyzetben azonban már nem tartott sokáig, ugyanis a szovjetek nem kaptak tüzérségi támogatást, helyzetük pedig tovább romlott, amikor a német harcokocsik több oldalról is betörték a településre.

A lövészek mellett a falutól délre és keletre tartózkodott a 991. önjáró-tüzérezred 1. és 2. ütege, állományukban 4, illetve 3 darab SzU–76 önjáró löveggel.²⁸ A kialakult utcai harc során az 1. üteg egyik önjáró lövegét, amely a lövészek harcát támogatta, a falu központjában kilőtték, míg a másik kettőt a szovjet jelentések szerint a német tüzérség semmisítette meg.

A harcokban a németek 3 harcokocsit veszítettek, amelyeket az 1. üteg önjáró lövegei lőttek ki 200 méteres távolságból, leszállásból.²⁹ Lévén, hogy ilyen körülmények között nem tudott tovább kitartani, a 21. lövészezred kivonta erőit Nadapról, és visszavonult a Csúcsos-hegytől délre lévő pincék közelébe, majd a dűlők nyugati oldalán találva menedéket, új védelmi állásokat foglalt el.³⁰

A 180. lövészadosztály sávját a németek tehát áttörték, kettészakítva a hadosztályt, és Velence északnyugati részéig nyomultak.

A szovjetek a kudarc későbbi kiértékelésében a betörés okaként egyértelműen az elmulasztott felderítést jelölik meg. Miután azonban a Lovasberényi-erdő végig a németek kezén volt, a felderítés során nem valószínű, hogy sokkal több információhoz tudtak volna jutni. Leginkább akkor állná meg a helyét a felderítés elmulasztásának hibáztatása, ha egy gyors, meglepetésszerű támadásról, majd egy röviddel azután bekövetkező áttörésről lenne szó, azonban a 21. lövészezred irataiból kitűnik, hogy nem ez történt.

A szovjet erők kiszorítása véleményem szerint inkább amiatt következett be, mert a baloldali szomszéd, a 42. lövészezred már az első német támadások idején visszavonult. Az alakulat jobbszárnya a 231-es háromszögelési pont közelében volt, ahonnan a támadók visszaszoríthatták őket, jöllehet erről nem tesznek említést az ezred elérhető jelentései. A keletkezett résen a németek lassan a 21. lövészezred hátába kerülhettek, ezzel súlyosbítva a szovjetek helyzetét. Emellett a támadók erőfölénye is elvitathatatlan, hiszen egy-két zászlóaljnyi szovjet lövész és 7 önjáró löveg ellen nagyjából 15-20 harcokocsi és 2 zászlóaljnyi gyalogos vette fel a harcot. A körülmények is a németeknek kedveztek. Az első támadást nem sokkal szürkület előtt hajtották végre, mikor pedig besötétedett, könnyen megkerülhették a települést. A Nadapot addig kezükben tartó szovjeteket tehát kimerítették az ismételt ellenlökések, amelyek

²⁸ CAMO f. 4373, op. 0046130c, gy. 0013. A 991. önjáró tüzérezred harcjelentése.

²⁹ Uo.

³⁰ CAMO f. 6138, op. 274327, gy. 9. A 21. lövészezred hadinaplója.

eredményeként hátra kellett hagyniuk állásaikat, hogy a Csúcsos-hegy pincéi és préházai közt találjanak menedéket és a védelem szempontjából kedvezőbb állásokat.

A 2. gárda-gépesítetthadtest harcbevételése Vereb térségében

Amint arról az előbbieken már részletesebben szóltunk, 1944. december 20-án a késő esti órákban és 21-én hajnalban a 10. gárda-lövészhadtest két – első lépcsőben harcoló – lövészadosztálya folytatta feladatának végrehajtását, miután a támadás első napján azt nem tudta teljesíteni. A hadtest jobbszárnyán felújította támadását a 49. gárda-lövészadosztály is, és reggelre birtokba vette Pázmándot. Ekkorra már szétbontakozott a magasabbegység mögött a 109. gárda-lövészadosztály, azzal a céllal, hogy biztosítsa a nap folyamán harcba lépő gyorscsoport bevetését és azzal egy időben ismét támadásba lendüljön.

A 2. gárda-gépesítetthadtest azt a feladatot kapta, hogy észak felé támadva fejlessze ki a 10. gárda-lövészhadtest lövészalakulatainak sikerét. Mivel az említett lövészalakulatok az erős ellenállás miatt nehezen tudtak továbbnyomulni a Nadap–Pázmánd vonalról, a gépesített hadtestre várt az a feladat is, hogy a térségben zajló harcokat a támadók javára döntse el, és a lövészek sikerét kifejlesztve északkeleti irányba törjön, majd december 21-én a nap végére elérje Bicske körzetét.³¹

A budapesti támadó hadművelet megkezdésekor az alakulat frissen feltöltve került Magyarországra, azonban mire december 21-én harcba vetették a 10. gárda-lövészhadtest sávjában, jelentős veszteségek érték mind az erők, mind pedig az eszközök tekintetében. Két gépesítettdandárjának harcoksiállománya a teljes feltöltöttséghez viszonyítva 25%-os volt (az 5. gárda-gépesítettdandár nem rendelkezett harcokszikával).³² A hadtesthez tartozó harcoksidandár ebből a szempontból előnyösebb helyzetben volt, mert harcoksiállományának 52%-a bevethető állapotban volt.³³ Élőerő tekintetében jobb helyzetben voltak a gépesítettdandárok, hiszen a teljes feltöltöttséghez viszonyítva lövészeiknek nagyjából 60%-a³⁴ rendelkezésre állt.³⁵ Mindezek ellenére így is jelentős erőt képviselt az alakulat, hiszen állományába tartozott 10 db JSz–2

³¹ CAMO f. 243, op. 2900, gy. 890, kezdőlap: 1. A 3. Ukrán Front hadinaplója.

³² Az 1944. október 29-ei, teljesnek tekinthető feltöltöttséggel a gépesítetthadtest 185 darab T–34-es és 21 darab JSz–2-es harcokszival rendelkezett. Ezek közül 170 darab T–34-es tartozott a gépesítettdandárok állományához, s ebből 35–35 db jutott a három gépesítettdandárnak. 1944. december 20-án ez a szám gépesítettdandáronként 9 darabra csökkent.

³³ Az 1944. október 29-ei, teljesnek tekinthető feltöltöttséggel a gépesítetthadtest 37. gárda-harcoksidandárja 65 db T–34-es harcokszival rendelkezett, míg 1944. december 20-ára ez a szám 34 darabra csökkent.

³⁴ A 4. gárda-gépesítettdandár állományában 1944. december 20-án 2049 fő, míg a 6. gárda-gépesítettdandár állományában 2134 fő maradt a kezdeti 3477, illetve 3517 főből.

³⁵ CAMO f. 3426, op. 0000001, gy. 0042, kezdőlap: 28. A 2. gárda-gépesítetthadtest hadműveleti jelentése.

harcokcsival a 30. gárda-nehézharcokcsi-ezred, amely – ahogy az a későbbiekben is világosan látszik majd – az áttörések során mindig jelentős előnyt biztosított a támadó gépesített hadtestnek.

	1944. 10. 29.	1944. 11. 10.		1944. 12. 20.	
	db (100%)	db	Maradék (%)	db	Maradék (%)
T-34/85 harckocsi	185	128	69%	59	32%
JSz-2 nehézharckocsi	21	14	67%	10	48%
Önjáró lövegek	42	23	55%	15	36%
Aknavetők	154	138	90%	107	69%
Páncéltörő ágyúk	79	74	94%	59	75%
	fő (100%)	fő		fő	
Tiszti állomány	2 065	1 800	87%	1 646	80%
Altiszti állomány	4 990	4 199	84%	3 134	63%
Legénységi állomány	8 990	7 579	84%	5 342	59%
Élőerő összesen	16 045	13 578	85%	10 122	63%

1. táblázat: A 2. gárda-gépesítthadtest fegyverzetében és élőerejében 1944. október 29. és december 20. között bekövetkezett fogyatkozások

Azt követően, hogy hajnalban a lövészerők szétbontakoztak és kiszorították a védőket Pázmándról, teljesültek a 2. gárda-gépesítthadtest harcbevételének feltételei. Reggel 8 órakor rádión és telefonon elhangzott a „Tornádó” jelszó, amelyre megindult a hadtest támadása. A 4. és 6. gárda-gépesíttdandárok átlépték a gyalogság harcrendjét, és röviddel 8 óra után harcérintkezésbe léptek az ellenséggel, amely ekkor a Felsőpettend–Vereb vonalon védekezett.³⁶ A terep itt északi irányba fokozatosan emelkedik, így a védők által elfoglalt védelmi vonal jó rálátást biztosított a támadó gépesített és lövészalakulatokra.

10 és 11 óra között a német 8. páncélosadosztály páncélozott harccsoportja Kajászószentpéter felől harckocsikkal és nagyjából 2 századnyi gyalogossal támadást indított az észak felé törő 6. gárda-gépesíttdandár és 306. gárda-lövészrezred, illetve a jobboldali szomszéd, 108. gárda-lövészadosztály ellen. Ezt az ellenlökést a szovjetek visszaverték, és folytatták a támadásukat.

11 óra körül a 2. gárda-gépesítthadtest második lépcsőjében lévő – ekkor Felsőpettenden összpontosuló – 37. gárda-harcoksidandárja a 251. gárda-önjáró tüzérezreddel együttműködve megkezdte északnyugati irányú előrenyomulását

³⁶ CAMO f. 3320, op. 0000001, gy. 0018, kezdőlap: 267. A 6. gárda-gépesíttdandár harcjelentése.

a 184-es háromszögelési pont irányába. Ezt lassította egy nem várt esemény, a harcoksidandár 13 harckocsijának elakadása a Pázmándtól délkeletre elterülő, felázott területen.³⁷

A 109. gárda-lövészadosztály balszárnyán harcoló 309. gárda-lövészezred ugyanekkor a Pázmánd–Vereb műút mentén nyomult előre az erős német elhárítótűzben, és 12 óra 30 perc körül megvetette lábát a Pázmánd északi peremén elhelyezkedő házak közelében. Innen jó darabig nem tudott továbbhaladni, mert nem sokkal azután, hogy kijutott a falu peremén húzódó terepszakasgra, Vereb felől német ellenlökésre került sor. A két községet összekötő műút mentén német páncélosok tűntek fel. Támadásuk a szovjet elhárítás – és valószínűleg a továbbra is laza talaj – miatt nem nyert tért Pázmánd felé, de mindenképp késleltette a szovjetek további hadmozdulatait.

A délutáni órákban a 306. gárda-lövészezred jobbszárnya továbbra is a 160-as háromszögelési pont (Guba-hegy) közelében tartózkodott, míg balszárnya attól nyugatra, a 151-es háromszögelési ponttól 1 km-re északra lévő hídtól nem messze harcolt.³⁸

A 306. gárda-lövészezred, és így a hadtest jobbszárnya lassan nyert tért, ennek egyik oka lehetett, hogy a 108. gárda-lövészadosztály súlyos harcokat vívott Kajászótól délre. Kajászóról, és az attól 2 km-re nyugatra lévő Jenő-majortól több ízben érte a hadosztályt páncélosokkal támogatott német ellenlökés.³⁹ Csak e rohamok elhárítását követően folytathatta támadóharcát az erősen megtépázott hadosztály⁴⁰, addig azonban a bal oldali szomszéd 306. gárda-lövészezrednek is csökkenenie kellett az előrenyomulás ütemét. A községet és a majort végül csak nehéz harcok árán, 22 órára sikerült elfoglalnia a szovjeteknek.⁴¹ Ebben az is közrejátszhatott, hogy a bekerítést elkerülendő, a német 978. és 979. népi-gránátosezredek⁴² részei jobbnak látták az éj leple alatt visszavonni erőiket a jobban védhető Vál térségébe. A településtől

³⁷ A területet, ahol a harckocsik elakadtak, a szovjetek (a talaj jellege alapján) helytelenül mocsárnak azonosítják. Abban az időben a mai Határ utca végén legelő terület el, mivel a gyakori felázás miatt termőterületnek alkalmatlan volt. CAMO f. 3123, op. 1, gy. 2. A 37. gárda-harckocsidandár hadinaplója.

³⁸ CAMO f. 832, op. 1, gy. 115, kezdőlap: 281. A 109. gárda-lövészadosztály törzsének harcjelentése.

³⁹ CAMO f. 1299, op. 1, gy. 15, kezdőlap: 242. A 108. gárda-lövészadosztály törzsének harcjelentése.

⁴⁰ A 108. gárda-lövészadosztály december első felében részt vett Ercsi térségében a dunai átkelésben, Ercsi és Ráckeresztúr elfoglalásában, majd a Margit-állás áttörésében. Az áttörés érdekében vívott harcok második napján, tehát december 21-én a hadosztály harcoslétszáma (az alapfegyvernemi századok és a felderítő alegységek tagjai) 1581 fő volt, míg a teljes élelmezési létszám 4419 fő. CAMO f. 1299, op. 1, gy. 14, kezdőlap: 395. Kimutatás a 108. gárda-lövészadosztály részeinek harcoló és teljes állományáról.

⁴¹ CAMO f. 1299, op. 1, gy. 10, kezdőlap: 103. „Harc Budapestért” (a 108. gárda-lövészadosztály részvétele a budapesti csatában – B. K.)

⁴² Az 1944 második felétől felállított népi-gránátoshadosztályok a gyalogoshadosztályoknál alacsonyabb létszámúak voltak, de több sorozatlövő-fegyverrel látták el őket. A „népi” előnévnek jelen esetben csak propagandaszerepe volt.

2 kilométerre délre vetették meg lábukat, és a szovjetek reggeli támadásáig tartották is állásaikat.⁴³

A 2. gárda-gépesítetthadtest reggeli harcbevetése annak ellenére, hogy meggyorsította a lövészerők térnyerését, nem hozta meg a várt sikert. Az ismétlődő német páncélos ellenlökések és a Vereb felől vezetett erős elhárítótűz miatt a gépesített és harcokcsizó csapatok a délelőtti és kora délutáni órákban nem tudtak jelentősen elszakadni a lövészerőktől, napi feladatukat nem tudták teljesíteni. Az újonnan harcba lépő szovjet alakulatok bevetése arra sarkallta a német vezetést, hogy a 6. és 8. páncélosadosztály páncélozott harccsoportjaival délután ismételten indítson ellenlökést Nadap, Vereb, illetve Kajászó térségében.

A német páncélozott harccsoportok ellentámadása 15 és 16 óra között megindult az említett települések közelében. Ekkor a 2. gárda-gépesítetthadtest arcvonalán a németek szilárdan tartották a 184-es háromszögelési pont–Vereb–tovább délnyugati irányban terepszakaszt – reggeltől kezdve tehát mindössze 2–2,5 km-t hátráltak –, és ezekről a területekről különféle tüzérségi eszközökkel lőtték a gépesített csapatokat.⁴⁴ Miután a 6. páncélosadosztály páncélozott harccsoportjának Verebre beérkezett főerői beleütköztek a szovjet csapatokba, nem tudtak Pázmánd felé nyomulni, és csak megszilárdították a kialakult helyzetet. 17 óra körül a 6. gárda-gépesítettdandár, valamint a 30. gárda-nehézharcokosi-ezred erői már e harccsoportnak 10-12 harcokcsijával küzdöttek a Verebtől keletre lévő 184-es magaslat⁴⁵ déli lejtőjén.

A 37. gárda-harcokcsidandár, valamint a 251. gárda-önjáró tüzérezred a 184-es magaslat nyugati oldalán ugyancsak felvette a harcot a német páncélosokkal. A gépesített hadtest balszárnyán a 4. gárda-gépesítettdandár Vereb felé támadva beleütközött a falu déli részén védekező német páncélosokba és páncéltörő lövegekbe, ami miatt nem tudott továbbnyomulni, és a megszerzett terepszakaszon maradt.⁴⁶ Innen a késő esti órákra északkelet felé nyomulva kijutott a Belső kút–184-es háromszögelési pont terepszakaszra.⁴⁷

A nap végére a 2. gárda-gépesítetthadtest erői a Váli-erdő déli szélén összpontosultak, és felkészültek arra, hogy másnap folytassák támadásukat Vál irányában. A 49. és a 109. gárda-lövészadosztályok szintén előkészületeket tettek arra, hogy felújítsák támadásukat, valamint kedvezőbb terepszakaszok elérésével biztosítsák a 18. harcok-

⁴³ CAMO f. 500, op. 12472, gy. 382, kezdőlap: 386. A német 6. hadsereg napi jelentései 1944. december 5. és 31. között. Vö. DRP.

⁴⁴ CAMO f. 3320, op. 0000001, gy. 0018, kezdőlap: 267. A 6. gárda-gépesítettdandár törzsének harcjelentése

⁴⁵ Vereb és Belső kút között található. A magyar térképeken (Magyarország Katonai Felmérése, 1941; <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/?layers=osm%2C29&bbox=2031535.3591202556%2C5965112.678623475%2C2134648.9102769583%2C6001955.326256931>, a letöltés időpontja: 2022. május 14.) háromszögelési pontnak jelölik.

⁴⁶ CAMO f. 243, op. 0002928, gy. 0013. A 2. gárda-gépesítetthadtest harcjelentése.

⁴⁷ CAMO f. 3318, op. 1, gy. 1, kezdőlap: 1a. A 4. gárda-gépesítettdandár törzsének hadinaplója.

csihadtest másnapi ütközetbe vetését. A Váli-erdőben összpontosuló szovjet erőkről a németek már 21-én este tudomást szereztek, és másnap kora reggel (6 óra 46 perckor) a III. páncéloshadtest parancsnoksága ismételten jelezte, hogy erős ellenséges páncéloserők tartózkodnak az erdős területen.⁴⁸

A 6. páncélosadosztály Velencére betört páncélozott harccsoportjának tevékenysége december 22-én

„December 21-én reggel jöttek be az oroszok. Egy napig voltunk így és megérezttük saját bőrünkön az Isten nélküli élet minden vívmányát. Még aznap este a német páncélosok visszajöttek, visszazorították az oroszot és egy napig, december 23-ig [pontosabban 22-ig – B. K.] ismét német lett Velence” – emlékezett vissza a kritikus decemberi napokra a település plébánosa.⁴⁹

Azt követően, hogy a németek gyalogsággal és harcokocsikkal kiszorították Nadapról a szovjet 21. lövészezred erőit, továbbtörtek Velence felé, és december 21-én éjszaka a mai Meszleny út és Halász utca elágazásáig jutottak. A továbbiakban Kápolnásnyéket kellett volna elfoglalniuk, ebben azonban meggátolta őket a 10. gárda-lövészhadtest e célra összevont páncélelhárító köteléke, amely biztosította a közeli kereszteződéseket, valamint a bevetett hadtestparancsnoki tartalék, a 312. gárda-lövészezred. Ezen alakulatok Kápolnásnyék nyugati szélén vetették meg a lábukat. A szovjetek célja az volt, hogy az éjszaka folyamán felderítést végeznek, elszigetelik a betört ellenséges erőket, hogy a későbbiekben felszámolhassák azokat.

Az ellenség felszámolására pedig minden esélyük meg is volt, azt – akkori ismereteik alapján – joggal remélhették. December 22-én a hajnali órákban a 3. Ukrán Front parancsnoka a 10. gárda-lövészhadtest sávjában – Kápolnásnyék felől a Velencei-tó keleti végében – azzal a feladattal vetette be a 18. harcokocsihadtestet, hogy fejleszse ki a 10. gárda-lövészhadtest támadását Bicske irányában. A 18. harcokocsihadtest 181. harcokocsidandárjának főerői János-tanya (Pázmándtól 1 km-re délnyugatra) térségében képeztek tartalékot, miközben a dandár egyik harcokocsiszázada azt a feladatot kapta, hogy védje Kápolnásnyék nyugati részét és felügyelje a Nadapról Velencére tartó műutat.⁵⁰

Tekintsük most át a szűkebb térségben kialakult helyzetet, hogy ezt követően a velencei eseményekre fókuszálhassunk!

A Nadapról kiszorított szovjet 21. lövészezred a 268-as háromszögelési pont déli lejtőin vett fel új állásokat, azonban itt sem jutott sok ideje megpihenni. December

⁴⁸ CAMO f. 500, op. 12472, gy. 382, kezdőlap: 395. A német 6. hadsereg napi jelentései 1944. december 5. és 31. között. Vö. DRP.

⁴⁹ Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár No. 4577. 361/1945, gépelt: Dr. Burján Imre plébános jelentése, 1945. június 5.

⁵⁰ CAMO f. 3415, op. 1, gy. 61. A 18. harcokocsihadtest harci naplója.

22-én hajnali 4 órakor, miután Nadapon rendezték soraikat, a németek hozzávetőleg 20 harcokocsival és az azokon lévő kísérgyalogsággal támadást indítottak a Nadap–nadapi pincék⁵¹, valamint Kápolnásnyék irányából a 21. lövészezred állásai ellen.⁵²

A németek nyilvánvalóan nem engedhették meg, hogy a Nadap közelében és Sukorón tartózkodó szovjetek elvágják a Velence–Lovasberény műutat. A 21. lövészezred naplója leírja, hogy a támadókkal szemben egész nap sikeresen kitartottak a hegyen lévő állásaikban – amiben valószínűleg annak is nagy szerepe volt, hogy a tüzéség folyamatosan tűz alatt tartotta a német harcokocsikat. Az általuk ejtett magyar hadifoglyok elmondása alapján a térségben harcoló magyar egységek parancsot kaptak a magaslat elfoglalására, és arra, hogy ezt követően törjenek tovább Kápolnásnyék felé.⁵³ Ez azt is megerősíti, hogy ezekben a harcokban nem csak németek vettek részt, hanem a szovjet jelentések alapján magyar katonák is csatlakoztak a támadáshoz. Erről korábban egy forrás sem tudósított, így a harci napló ezen említése különösen értékes.

A Magyar Nemzeti Levéltár által digitalizált szovjet hadifoglykartonok vizsgálata nyomán még pontosabb képet kaphatunk arról, hogy milyen számban estek fogságba a térségben zajló harcok során magyar katonák.⁵⁴ 267 olyan személy kartonjának vizsgálatát végeztem el, akik december 20-a és 24-e között estek fogságba a harcok által érintett települések valamelyikén. A hadifoglyok valós száma nyilvánvalóan magasabb lehetett, azonban az arányokat jól érzékeltetik az eredmények. Az elemzés során megerősítést nyert az a feltevés, hogy a korábban már ismert alakulatok mellett a térségben számos „alakulattörmelék” is harcolt, amelyekről eddig kevés ismerettel rendelkezünk. A jelenleg zajló vizsgálatok alapján úgy látszik, hogy a magyar alakulatok összetétele a Balaton és a Velencei-tó közötti területen, a Székesfehérváért vívott harcok alatt is hasonló volt, tehát nagy számban voltak megtalálhatóak megsemmisült alakulatok katonái.

Velencén éjszaka a szovjetek kis erőkkel folytathattak felderítést, mert az iratokból az derül ki, hogy kevés ismerettel rendelkeztek a valós helyzetről. Kitartottak a Kápolnásnyék nyugati szélén kialakított védelmi állásokban, emellett megerősítették azt a 15. önálló páncéltörő-tüzérsztállal, a 86. lövészezred 2. lövészzászlóaljának önálló légvédelmi géppuskás századával és a 42. lövészezred egy lövészzázadával, valamint az ezred páncéltörőpuskás századával.⁵⁵ Nem kizárt, hogy az utóbbi két század volt az,

⁵¹ A Csúcsos-hegy déli oldalán lévő pincék

⁵² CAMO f. 6138, op. 274327, gy. 9. A 21. lövészezred harci naplója.

⁵³ CAMO f. 6138, op. 274327, gy. 9. A 21. lövészezred harci naplója.

⁵⁴ MNL OL „Szovjet táborok magyar foglyai” online adatbázis. <https://adatbazisonline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai> (A letöltés időpontja: 2022. október 12.)

⁵⁵ CAMO f. 1428, op. 1, gy. 3. A németek és magyar csatlósai – főleg szalaszták – budapesti csoportosításának bekerítésére és megsemmisítésére irányuló hadművelet leírása a 180. lövészhadosztály sávjában. (A továbbiakban: A németek és magyar csatlósai...)

Dátum (1944)	Átment	Fogságba esett	Nincs adat	Összesen
December 20.	19	59	9	87
December 21.	2	14	5	21
December 22.	11	49	1	61
December 23.	3	3		6
December 24.	1	11		12
Ismeretlen	5	7	1	13
Mindösszesen	41	143	16	200

2. táblázat: Magyar hadifoglyok, akik 1944 decemberében a vizsgált térségben estek fogságba⁵⁶

amelyik Civil alezredessel együtt előbb a Csúcsos-hegyre⁵⁷, majd a 42. lövészezred parancsnoki harcálláspontjára ment.⁵⁸

Ekkor a szovjetek még 8–15 német harcokosi betöréséről tudtak, és nem kezdték meg azonnal az ellenség felszámolásának megszervezését. Reggel 7 és 9 óra között a 180. lövészadosztály alárendeltjei 10 harcokosit figyeltek meg, amelyek Nadapon keresztül Velencére érkeztek.⁵⁹ Délelőtt a németek több alkalommal hajtottak végre támadást az ellenség Kápolnásnyék nyugati részén kialakított védelme ellen. Mivel a szovjetek nem rendelkeztek olyan páncéltörő eszközökkel, amelyekkel számukra biztonságos távolságról megsemmisíthették volna a német harcokosikat, viszonylag közel kellett engedniük azokat. Ez azonban rendkívül kockázatos volt. Ha ugyanis tüzével a szovjet tüzérség idejekorán felfedte a helyzetét a német harcokosik előtt, azok nagy eséllyel, 1-2 lövéssel megsemmisítették a lövegeket. A szovjet védelem ugyan hatékonyan megakadályozta a betört ellenséget abban, hogy elvágja a Kápolnásnyék–Pázmánd műutat, azonban nem tudták meggátolni, hogy az úton menetoszlopban

⁵⁶ A szerző összeállítása azon 200 magyar katona hadifogoly-kartonjai alapján, akik Kápolnásnyék, Velence, Pettend, Nadap, Pázmánd, Sukoró, Lovasberény, Vereb, Vál, Alcsút, Felcsút, Vértesboglár és Bicske területén estek fogságba 1944. december 20-a és 24-e között. (Az Országos Levéltárban fellelt 267 karton közül 67 olyan személyekre vonatkozik, akik a vizsgált időszak előtt estek fogságba.) Az „ismeretlen” oszlop azokat a honvédeket tartalmazza, akikről csak annyit tudunk, hogy december folyamán estek fogságba, azonban a fogságba esés helyéből arra lehet következtetni, hogy az a vizsgált időszakban történt. A ténylegesen foglyul ejtettek mellett („Fogságba esett”) voltak olyanok, akik az ellenséghez önként átmenve adták meg magukat s lettek hadifoglyok („Átment”), illetve néhány esetben az erre vonatkozó rubrika üresen maradt a kartonokon („Nincs adat”).

⁵⁷ CAMO f. 1428, op. 1, gy. 3. A németek és magyar csatlósaiak...

⁵⁸ A 180. lövészadosztály harci jelentése megjegyzi, hogy az ezredparancsnok és a törzsfőnök az ezredparancsnoki harcállásponton van, amely ekkor Kisvelence északnyugati részén volt. CAMO f. 6222, op. 0049334c, gy. 0016, kezdőlap: 254. A 42. lövészezred törzsenek harcjelentése.

⁵⁹ CAMO f. 832, op. 1, gy. 115, kezdőlap: 286. A 180. lövészadosztály törzsenek harcjelentése.

közlekedő járműveikre tüzet nyissanak. A szovjet források beszámolnak arról, hogy a német harckocsik egy része Velence északi részéről, nagy távolságról lőtte a szovjet gépkocsikat. Ezt a szovjetek tehetetlenül szemlélték, mivel az ellenséges harckocsikat – a nagy távolság miatt – nem tudták megsemmisíteni.⁶⁰

A németek a délelőtti órákban nem tudtak döntő sikert elérni Velencén. 12 óra körül a szovjet 170. harckocsidandár és megerősítői Pázmánd és a Lovasberényi-erdő között előretörték és Lovasberény felé fordultak, veszélyeztetve ezzel a 6. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportjának visszavonulását. A német vezetés – felismerve a helyzet veszélyes voltát – 13 óra előtt a harccsoportot visszarendelte Lovasberénybe, az alakulat ellátótámaszpontjára.⁶¹

Nem sokkal később, 13 órakor a szovjet 180. lövészhadosztály törzse megkezdte a betört ellenség felszámolásának megszervezését. A végrehajtásra azonban már nem került sor, mert a németek 13 óra 10 perc körül megkezdtek erőik kivonását Nadapon keresztül Lovasberény irányába.⁶² Ezzel tulajdonképpen a német páncélosbetörés „önmagát számolta fel”, miután nem ért el döntő sikert, miközben a szovjetek sem tudtak vele szemben elégséges intézkedést foganatosítani.

Egyik fél sem tudta elérni a célját, mert kölcsönösen hibákat követtek el. A németek esetében valószínűleg az lehetett a legnagyobb probléma, hogy csak kis létszámú gyalogsággal rendelkeztek, harckocsikkal pedig nem tudták megtartani a merész vállalkozás során megszerzett terepszakaszt. Ugyancsak fontos tényező volt, hogy a Kajászó térségében harcba vetett 8. páncélosadosztály páncélozott harccsoportja nem tudott döntő sikert elérni, ezáltal nem jutottak ki Kápolnásnyék térségébe. A szovjetek ugyanakkor túlságosan is óvatosak voltak, és nem tettek idejében kísérletet az ellenség elszigetelésére és felszámolására. Feltehetően nem rendelkeztek elegendő felderítési adattal, és jóformán már csak akkor tudták megállapítani a németek valószínű erejét, amikor azok elhagyták a falut. Ekkor a kezdetben 15–20 német harckocsi helyett a szovjet forrásokban már nagyjából 70-ről⁶³ tettek említést, ami nyilvánvaló túlzás, és talán csak mentségül szolgált, hogy miért nem tudtak hatékonyan fellépni ellenük. Ezek az adatok ugyanakkor alkalmasak arra, hogy az erők nagyságrendjét érzékeltessék.

A harcok során a pázmándi irányt lezáró szovjet 181. harckocsidandár összesen 7 harckocsit veszített, miközben 2 ellenséges harckocsi kilövését jelentette.⁶⁴ Ugyanabban a térségben a Csúcsos-hegyen védekező 21. lövészezred a jelentésében 4 ellenséges harckocsi és nagyjából 30 katona megsemmisítéséről számol be, miközben saját vesztesége 4 halott és 18 sebesült volt.⁶⁵ A betöréskor összeállított szovjet páncél-

⁶⁰ CAMO f. 1428, op. 1, gy. 3. A németek és magyar csatlósaiak...

⁶¹ *Számvéber* 2018. 479. o.

⁶² CAMO f. 1428, op. 1, gy. 3. A németek és magyar csatlósaiak...

⁶³ Uo.

⁶⁴ CAMO f. 3415, op. 1, gy. 61. A 18. harckocsihadtest harci naplója.

⁶⁵ CAMO f. 6138, op. 274327, gy. 9. A 21. lövészezred harci naplója.

elhárító kötelékben harcoló 627. tüzérezred 3 tüzérosztálya összesen 8 harckocsi és 1 páncélozott szállítójármű kilövését jelentette. A tüzérezred saját veszteségeiről nincs információnk.⁶⁶

Német–magyar védelmi harcok Vereb térségében 1944. december 22-én

1944. december 21-én az esti órákban a 3. Ukrán Front törzsében döntés született arról, hogy a 18. harckocsihadtestet a 4. gárda-hadsereg áttörési sávjának jobbszárnya helyett a 10. gárda-lövészhadtest sávjában, Vereb–Vértesacsá–Bicske irányban vetik be.

A 18. harckocsihadtest döntő erőt képviselt, és viszonylag sok ideje volt arra, hogy felkészüljön a számára kiadott harci feladat végrehajtására. A hadtest néhány héttel korábban, 1944. december 5-én Batina térségében kelt át a Dunán, majd három nap múlva, december 8-án Mezőkomárom és Enying térségében foglalt összpontosítási körzetet. Ezt követően december 16-ig az alakulat eszközeinek javítását és karbantartását végezték el.⁶⁷

December 22-én hajnalban (3 óra körül) a hadtest harckocsidandárjai Pázmánd északi, északnyugati és nyugati részén foglaltak állást, ahol felkészültek arra, hogy reggel 8 órakor támadást indítsanak Vereb–Vértesacsá irányban. A hadtest jobbszárnyán a 110. harckocsidandár, míg balszárnyán a 170. harckocsidandár volt. Amint arról korábban már volt szó, a 181. harckocsidandár főerőivel a Pázmándtól délkeletre lévő János-tanya térségében tartózkodott, miközben egy harckocsiszázadával a Kápolnásnyék–Pázmánd műutat felügyelte.

A 18. harckocsihadtest sikeres reggeli harcbalépése érdekében a 10. gárda-lövészhadtest két első lépcsőben támadó lövészhadosztályának a december 21-éről 22-ére virradó éjszaka kedvezőbb terepszakaszt kellett elérniük. A balszárnyon támadó 49. gárda-lövészhadosztály azt az utasítást kapta, hogy megerősített csoportokkal vegye birtokba a Vereb–Pázmándtól 3 km-re keletre lévő erdő keleti szélé terepszakaszt, töltsse fel állományát lőszerrel és egyéb ellátmánnyal, vonja előre a tüzérseget és 5 órára érje el a támadás előtti készenléletet.⁶⁸ A hadtest jobbszárnyán a 109. gárda-lövészhadosztály szintén felkészült a másnapi támadásra: a 309. gárda-lövészrezred három felderítő csoportot küldött ki Vereb irányába azzal a feladattal, hogy „szerezzenek

⁶⁶ CAMO f. 11667, op. 0000001, gy. 0008. A 627. tüzérezred harctevékenységének naplója.

⁶⁷ CAMO f. 3415, op. 0000001, gy. 0017_2. A 18. harckocsihadtest jelentése az ellenség budapesti csoportjának bekerítésére és a németek Budapesttől északnyugatra történő ellentámadásának visszaverésére vonatkozóan.

⁶⁸ CAMO f. 1158, op. 0000001, gy. 0156, kezdőlap: 318. A 49. gárda-lövészhadosztály törzsének harcparancsa.

110. harckocsidandár	T-34/85 harckocsi	58
	57 mm-es páncéltörő löveg	1
	82 mm-es aknavető	1
	Gépkocsi	80
	Harcoslétszám	80
170. harckocsidandár	T-34/85 harckocsi	59
	76 mm-es páncéltörő löveg	1
	82 mm-es aknavető	4
	Gépkocsi	46
	Harcoslétszám	102
181. harckocsidandár	T-34/85 harckocsi	56
	57 mm-es páncéltörő löveg	3
	82 mm-es aknavető	4
	Gépkocsi	57
	Harcoslétszám	72
32. gépkocsizó lövészdandár	76 mm-es páncéltörő löveg	3
	57 mm-es páncéltörő löveg	2
	120 mm-es aknavető	5
	82 mm-es aknavető	29
	Gépkocsi	63
	Harcoslétszám	840
363. gárda nehéz önjáró tüzérezred	ISzU-122 önjáró löveg	20
1438. önjáró tüzérezred	SzU-85 önjáró löveg	20
1000. páncéltörő tüzérezred	76 mm-es páncéltörő löveg	23
292. aknavetőezred	120 mm-es aknavető	24
106. gárda-aknavetőosztály	M-13 rakétasorozatvető	3
419. önálló híradózászlóalj	T-34/85 harckocsi	4
	Gépkocsi	41
78. önálló motorkerékpáros zászlóalj	T-34/85 harckocsi	5
1694. légvédelmi tüzérezred	37 mm-es gépágyú	12
	DSK nehézgéppuska	8

3. táblázat: A 18. harckocsihadtest állománya 1944. december 19-én⁶⁹

⁶⁹ CAMO f. 243, op. 2900, gy. 209, kezdőlap: 111. A 18. harckocsihadtest törzsének harci jelentése.

nyelvet”, fedjük fel az ellenség tűzrendszerét és derítsék fel az ellenség védelmének peremvonalát.⁷⁰ A felderítés során két román katonát ejtettek foglyul.⁷¹

Vereb elfoglalása azonban nem sikerült a szovjeteknek. A harcokról szóló leírásokból arra következtethetünk, hogy Vereben a németek jelentős páncélosereket és páncélelhárító eszközöket vontak össze, és megszervezték a falu körvédelmét. Erre vonatkozóan Hans Friessner vezérezredes, a Dél Hadseregcsoport parancsnoka 1944. december 9-én adott ki utasítást. Ez azon a keserű tapasztalaton alapult, hogy a korábbi harcok során a szovjet harcokoszító csoportok – messze elszakadva a lövészerőktől – gyors és mély betöréseket értek el, amelyeket megfelelő páncélromboló eszközök birtokában a védők el tudtak volna hárítani. Ez azonban nem történt meg, mert nem szervezték meg a települések támpontszerű védelmét. Annak érdekében, hogy a jövőben ezeket a betöréseket megakadályozzák, Friessner vezérezredes elrendelte, hogy a főellenállási vonal mögötti településeket körvédelemre kell berendezni úgy, hogy a fő megközelítési útvonalak védelmére összpontosítsák az erőket, hiszen a harcokoszító főként az utakon tudtak mozogni. Jóllehet, az utasítás a páncélelhárító közelharceszközökre helyezi a hangsúlyt, a hatékony páncélelhárításban nagy szerepet kaphattak páncéltörő ágyúk is (bár pontos információk erre vonatkozóan a felderítési anyagokból nem derülnek ki).⁷²

Annak érdekében, hogy a 49. gárda-lövészadosztály teljesítse feladatát és reggel birtokba vegye Verebet, felkészült arra, hogy reggel 8 órakor 5 perces tűzérségi tűzcsapást követően támadásba menjen át. Három lövészezredével egyenként nagyjából 1 km széles sávban a Vereb–Pázmánd műút és a Lovasberényi-erdő közötti terepszakaszon tartózkodott.

Miután még az esti órákban egy kisebb német páncélos csoport felderítése a szovjet hadosztály sávjában felfedte az előrevetett csoportokat is, a németek számára nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjetek reggel megismétlik támadásukat.⁷³ A támadás előkészítésének ezen formája ismert volt mind a magyarok, mind pedig a németek előtt. Tudták, hogy a szovjetek általában hajnalban, vagy röviddel dél előtt, illetve a sötétség beállta előtt indítanak támadást, azt követően, hogy a védők állásaihoz közelebb vonták az erőiket. Ebből következően a németek a szovjet támadás hatékony elhárításának jól ismert és begyakorolt módszerét alkalmazták.⁷⁴

⁷⁰ CAMO f. 6860, op. 0039947c, gy. 0002, kezdőlap: 532. A 309. gárda-lövészezred törzsének harcjelentése.

⁷¹ Ritka esetről lehet szó. Feltételezhetően a Vörös Hadsereg gyakorlatának megfelelően a katonáknál talált román nyelvű iratok tükrében állapították meg róluk, hogy románok. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy erdélyi magyarokról volt szó. A katonák foglyul ejtésének tényén kívül más nem jegyez meg a jelentés.

⁷² CAMO f. 500, f. 12480, gy. 34. Géptávirat: Friessner vezeds-től 44. XII. 9-én. (Magyarra fordított változat, gépelve.)

⁷³ CAMO f. 1158, op. 1, gy. 65, kezdőlap: 53. A 49. gárda-lövészadosztály törzsének harcjelentése.

⁷⁴ CAMO f. 500, op. 12480, gy. 313. 2. sz. Emlékeztető az orosz támadó harceljárásról. (Géppel írt magyar nyelvű feljegyzés.)

6 óra 30 perctől Vereb felől tüzérségi tűzcsapás érte a 49. gárda-lövészadosztály lövészeireinek állásait, amely megrongálta a távközlési vonalakat is. 7 óra 35 perckor Verebtől délre 10 német Panther harckocsi jelent meg, és kíséroroyalogsággal áttörték a hadosztály jobbszárnyán elhelyezkedő 144. gárda-lövészezred állásait, majd nagyjából 1 kilométer mély betörést értek el, megelőzve ezzel a szovjet támadást.

Az áttörő német páncélosok a 26/I. páncélososztály alárendeltségébe tartoztak, kíséretüket pedig a 114. páncélgránátos-ezred egy lövészpáncélos-százada adta. A csoport azt az utasítást kapta, hogy vegye birtokba Pázmándot. A 7 szovjet harckocsi és 9 páncéltörő ágyú⁷⁵ megsemmisítésével járó támadás félúton, a 152-es magaslat közelében elakadt.⁷⁶

Valamivel később német támadás érte a 144. gárda-lövészezred baloldali szomszédját, a 147. gárda-lövészezredet is, melynek során 7 német harckocsi és 5 páncélozott szállítójármű támadta meg a lövészezred 1. és 3. lövészzászlóalját. Ekkora már szervezettebbé vált a szovjetek ellenállása, és jól vezetett tüzérségi tüzellel megállították a Lovasberényi-erdő északi széle felől támadó német gyalogságot.⁷⁷ Ugyanakkor a szovjetek a harckocsikat támogató gyalogságot is el tudták vágni a harckocsiktól, ezzel nagy veszteségeket okozva a lövészeknek.⁷⁸

Az elkeseredett harc részletei ismerhetőek meg a szovjet kitüntetési felterjesztésekből. Ezekből tudható, hogy a 144. gárda-lövészezred egyik katonája, Hrisztofor Kirillovics Almazov vöröskatona a harcok közben – nem törődve az ellenséges tüllel – elsősegélyt nyújtott több sebesült társának, majd 15 katonát és tisztet hozott ki fegyvereikkel együtt a harcterről, rászolgálva ezzel keresztnevére.⁷⁹ Tettéért december 26-án felterjesztették a „Bátorságért” érdemrendre.⁸⁰ Hozzá hasonlóan, ugyancsak a Vereb és Pázmánd körzetében vívott harcok során Nyikolaj Alekszandrovics Rasevszkij 21 katonát mentett ki a harcterről, amiért szintén megkapta a „Bátorságért” érdemérmét.⁸¹

Csak a 18. harckocsihadtest támadásának megindulását követően csökkent a 49. gárda-lövészadosztályra nehezedő nyomás, amelynek hatására a német páncélos csoport a 219. rohampáncélos-osztály egy részével Vereb térségében egy időre védelembe ment át, és itt erősen megvetette lábát. A szovjet 110. harckocsidandár a délelőtti órákban

⁷⁵ Ezek valószínűleg a 49. gárda-lövészadosztály tüzérségéhez tartozó 56. önálló páncéltörő tüzérosztály lövegei lehettek, amelyek Pázmánd északi kijáratánál voltak tüzelőállásban. A hadosztály tüzérsége erre a napra 3 db 76 mm-es ZiSz-3 löveg elvesztését jelentette. CAMO f. 1158, op. 0000001, gy. 0161, kezdőlap: 420. A 49. gárda-lövészadosztály tüzér törzsének hadműveleti jelentése.

⁷⁶ *Számveber* 2018. 472. o.

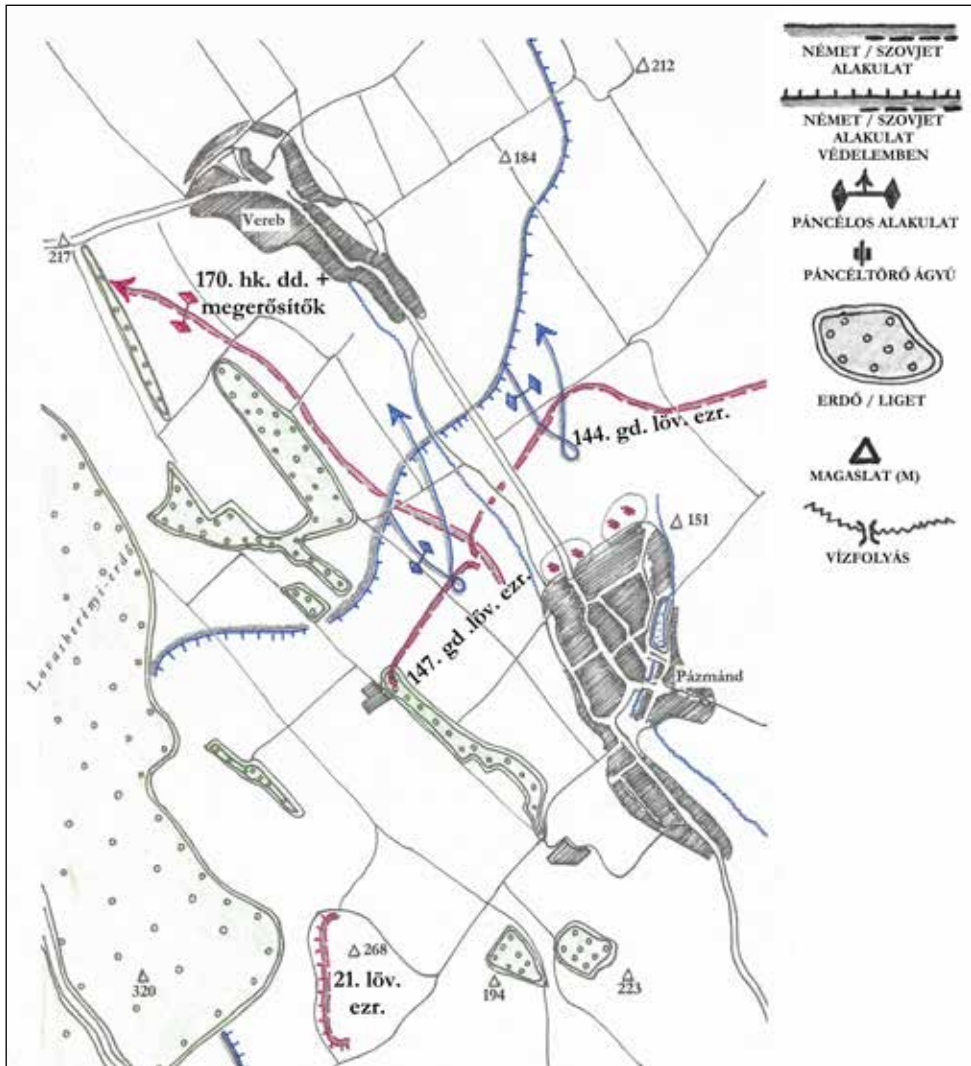
⁷⁷ CAMO f. 1158, op. 1, gy. 65, kezdőlap: 53. A 49. gárda-lövészadosztály törzsének harcjelentése.

⁷⁸ CAMO f. 1158, op. 0000001, gy. 0086. A 49. gárda-lövészadosztály tevékenységének összefoglalása 1944. 12. 20 és 23-a között a Margit-vonal áttöréséről és az ellenség budapesti csoportjának bekerítéséről.

⁷⁹ A legenda szerint Szent Kristóf egy hatalmas folyón a vállán vitte át az átkelni kívánókat.

⁸⁰ CAMO f. 33, op. 686196, gy. 1246.

⁸¹ Uo.

4. térkép: A verebi áttörés hadmozdulatai december 22-én délelőtt (Berta Kristóf)

megpróbálta áttörni ezt a védelmet, amikor Pázmántól északra megindulva Vereb délkeleti része felé tört, itt azonban körülbelül 20 német harcokcsiba ütközött, és a kialakult harc során elvesztett 16 harcokcsit, majd ezt követően visszavonulni kényszerült.

A reggeli órákban Váltól nagyjából 3 km-re délre és délnyugatra a szovjet gépesített csapatok sikerrel újították fel támadásukat. 9 óra körül a 2. gárda-gépesíthadtest erői déli, délnyugati irányból támadást indítottak Vál ellen, míg Kajászószentpéter irányából a 37. lövészhadtest 108. gárda-lövészadosztálya nyomult a falu felé.⁸²

⁸² CAMO f. 1299, op. 1, gy. 15, kezdőlap: 243. A 108. gárda-lövészadosztály törzsének harcjelentése.

A gépesített hadtest balszárnyán a 6. gárda-gépesített dandárral együttműködve harc-ba lépett a 30. gárda-nehézharcokosi-ezred is, és a Váli-víz mentén nyomult előre. Mielőtt azonban az ezred elérte volna a települést, az egyik harcokosi parancsnokát arról tájékoztatták, hogy 8 német páncélos indult a támadás elhárítására.

Erről az alakulat naplója következőképpen számolt be: „Trubinov⁸³ ügyesen szénakazalnak álcázta harcokosiját (JSz–2) és bevárta a német harcokosik megjelenését. Amint azok 1500 méteren belülre értek a harcokosihoz, Trubinov tüzet nyitott, és az első lövés felgyújtotta az ellenség vezető harcokosiját, egy Királytigris [valószínűleg inkább egy Panthert – B. K.], ezt követően a többi harcokosi visszavonult és eltűnt.”⁸⁴

A rohamot vezető szovjet harcokosik – részben talán épp az előbbi haditettnek köszönhetően – áttörték a német védelmet. A védők gyorsan visszavonultak a Váltól északkeletre lévő magaslatokra, így arra sem volt lehetőségük, hogy a Váli-vízen átívelő hidakat felrobbantsák. A szovjet erők 9 óra elérték a falu központját.⁸⁵ Amint azt korábban láthattuk, a németek előtt pontosan ismert volt, hogy a szovjetek milyen erőkkel fenyegetik Vált délnyugat felől. Ennek tudatában meglepő, hogy nem alakítottak ki hatékonyabb védelmet a település nyugati szegélyén. Az, hogy csupán gyér fedezőerők voltak a térségben, valószínűleg a gyalogság általános hiányából adódott.

A szovjetek valamivel 11 óra után elfoglalták Vált, és észak felé nyomultak tovább.⁸⁶ A térségben harcoló 8. páncélos hadosztály páncélozott harcsoportjának maradéka a szovjet támadást követően Tabajd felé vonult vissza, hogy ott később a 130/I. páncélos osztállyal egyesülve⁸⁷ a település déli részén védelembe menjen át.⁸⁸ Annak érdekében, hogy megakadályozzák a szovjet páncéloserők sikerének északi irányba történő kifejlését, a német vezetés utasította az előző napon Velencére betört 6. páncélos hadosztály páncélozott kötelékét, hogy Lovasberényen keresztül vonuljanak Vértesacsa felé, és a Tabajd irányába támadó szovjet erők balszárnyára mérjenek csapást nyugat felől.⁸⁹ A szovjet 18. harcokosihadtest és a lövészerők Vereb térségéből kibontakozó támadása miatt a páncélozott harcsoport másnap – erőit megosztva – Vértesacsa és Tabajd térségében védekezett, így a tervezett támadás elmaradt.⁹⁰

⁸³ Vaszilij Iljics Trubinov (szül. 1912. december 15.), gárda-hadnagy. Többek között ezért a haditettért kapta meg később a Vörös Csillag Érdemrendet. CAMO f. 33, op. 690306, gy. 541.

⁸⁴ CAMO f. 3426, op. 0000001, gy. 0012, kezdőlap: 118. A 30. gárda-nehézharcokosiezred harci cselekményeinek leírása a budapesti hadműveletben.

⁸⁵ CAMO f. 3426, op. 1, gy. 8. A 2. gárda-gépesített hadtest hadműveletei.

⁸⁶ HM HIM Hadtörténeti Levéltár Budapest, Kriegstagebuch Ia der Heeresgruppe Süd, Kriegstagebuch, 16–31. Dez 1944. 627. tekercs (a továbbiakban: HL KT Ia), 7211210. felvétel.

⁸⁷ A páncélososztály Székesfehérvár térségéből elindulva, Csákváron keresztül megindult Tabajdra. HL KT Ia, 7211210. felvétel.

⁸⁸ CAMO f. 500, op. 12472, gy. 382, kezdőlap: 382. A német 6. hadsereg napi jelentései 1944. december 5. és 31. között. Vö. DRP.

⁸⁹ HL KT Ia, 7211202. felvétel.

⁹⁰ Uo.

A gépesített csapatok sikerét kihasználva, a 306. gárda-lövészezred szintén Vál felé nyomult a 171-es háromszögelési pont–Bélápa-pusztá irányba.⁹¹ Az ezred bal oldali szomszédja, a 309. gárda-lövészezred ugyanekkor Verebtől keletre tartózkodott a 184-es magaslat déli részén, miután a hajnali órákban megerősített lövészszászadokkal kedvezőbb állásokat ért el.⁹²

Mielőtt az ezred megkezdte volna előrenyomulását a 251-es magaslat felé, Vereb irányából német ellenlökés érte, amelyben 20-30 harcokosi és egy zászlóaljnyi gyalogos vett részt. Az előretörő harcokosikat a 309. gárda-lövészezred tüzerei – akárcsak a Velencére betört német páncélosok esetében – közel engedték magukhoz, majd megsemmisítették. A védelem megerősítése érdekében a 309. gárda-lövészezred parancsnoka, Nyikolaj Nyikolajevics Penykov gárda-alezredes további két 76 mm-es páncéltörő ágyút vonatott előre. A német ellenlökések nagyjából 13 óra körül megszűntek, és a támadók Vereben vetették meg a lábukat.

A 309. gárda-lövészezred parancsnoka úgy határozott, hogy a 2. lövészzászlóalj – együttműködve a 18. harcokosihadtest 110. harcokosidandárjával és az 1438. önjáró tüzérezreddel – kelet felől megkerüli Verebet, és a falu keleti részébe betörve felszámolja az ellenség ellenállását. Ugyanekkor az ezred 1. lövészzászlóaljának a Vereb–Pázmánd műút mentén kellett előrenyomulnia Vereb déli része felé.⁹³ Nyugat felől a 32. gépkocsizó lövészdandár támadta a falut.

A kora délutáni órákra Vereb védőinek helyzete tarthatatlanná vált. 13 óra után nem sokkal a német 6. páncéloshadosztály páncélozott harccsoportja megkezdte a visszavonulást Nadapon keresztül Lovasberény felé, így a szovjet 180. lövészhadosztály részei is lassan előrébb húzódhattak. Pázmánd északnyugati részéről megindulva a 170. harcokosidandár és megerősítői áttörték Vereb-vasúti megállóhely közelében a német–magyar védelmet, és Vértesacsá irányában támadtak tovább. A harcokosizók sikerét kihasználva a 49. gárda-lövészhadosztály erői ugyancsak Vértesacsá felé törtek. 15 óra körül a németek kivonták páncélos és lövészerőik zömét Verebről, és Csákvár felé vonultak vissza, így a település rövidesen, 16 órakor a szovjetek kezére került. Csaknem 6 órás harc után a 10. gárda-lövészhadtest erői, együttműködve a 18. harcokosihadtesttel, felszámolták Vereb német–magyar védelmét.

Jelentős veszteségeket szenvedve a szovjetek a nap végére visszaszorították a német–magyar védőket a Vértesacsá–Tabajd–Gyúró vonalra, és felkészültek arra, hogy a következő napon észak felé tovább folytassák a támadást.

A szovjetek sikerében nagy szerepe volt annak, hogy a december 23-át megelőző két napban eredményesen visszaverték a védők kisebb-nagyobb ellenlökéseit, így a későbbi hatásos védekezésre alkalmatlanná tették őket. A következő napokban a védők csak

⁹¹ CAMO f. 1302, op. 1, gy. 8. A 109. gárda-lövészhadosztály törzsének harcparancsa.

⁹² CAMO f. 1302, op. 1, gy. 8. A 109. gárda-lövészhadosztály törzsének harcparancsa.

⁹³ CAMO f. 968, op. 1, gy. 233. A 109. gárda-lövészhadosztály támadóharca a budapesti csoport bekerítésében és megsemmisítésében.

a kedvező terepadottságok kihasználásával és a páncéloserők jelentős igénybevételével tudták ideig-óráig tartani állásaikat. Ekkorra a térségben küzdő magyar csapatok zöme a Vértes felé húzódott vissza, míg a németek Bicske előterében harcoltak.

Az ismertetett harci eseményeket sokféle tényező befolyásolta és terelte a vázolt irányba. Ezek között találjuk például a földrajzi viszonyokat, a térség természetes vízének hálózatát, a települések elhelyezkedését és az úthálózatot, az erők és eszközök csoportosítását és – megítélésem szerint az egyik legfontosabbként – az időjárás változásait, de olyan változókat is számításba kell vennünk, mint a katonák harcértéke és a harckészségüket befolyásoló elemek.

Mіндеzek együttes hatására az erők és eszközök kölcsönös, fokozott mértékű – mindkét részről jelentős személyi és anyagi veszteségekkel járó – bevetése során végül a szovjet csapatok értek el döntő sikert. Megnyílt az út Budapest nyugati városrésze felé.

Dátum (1944)	49. gárda- lövészadosztály	109. gárda- lövészadosztály	180. lövész- adosztály
December 20.	74		56
December 21.	91	38	110
December 22.	166	27	72
December 23.	67	24	7
December 24.	96	20	96

4. táblázat: A szovjet lövészadosztályok veszteségei – sebesültek és halottak összesítve (A szerző összeállítása)

Kristóf Berta

DATA TO THE DECISIVE EVENTS OF DECEMBER 21–22, 1944
DURING THE BREAKTHROUGH OF THE MARGIT LINE

(Summary)

In close connection with the Siege of Budapest, heavy fighting took place in December 1944 in Transdanubia. Troops of the Soviet 3rd Ukrainian Front, fighting between Budapest and Lake Balaton, prepared to break through the Margit Line earlier this month in order to eliminate the troops defending here and then, in cooperation with the 2nd Ukrainian Front, create the outer and inner ring of encirclement of the Hungarian capital from the west. In my study, I tried to present an excerpt of this breakthrough in the smallest detail, relying on several sources, most of which have not yet been published.

The main venue of the events was the area of Pázmánd, Vereb and Lovasberény, northeast of the Velence Hills, where the shooting forces of the Soviet 10th Guards Rifle Corps, together with a Soviet tank corps and a mechanized corps, broke through the defensive line of the German-Hungarian forces with an average depth of 15 to 18 kilometres on December 23 1944, after four days of gruelling fighting. As a result of the combination of forces and assets deployed in the fight and external circumstances affecting the clashes, such as geographical or meteorological conditions, the most gruelling fighting took place on 21–22 December. Both sides exerted their full strength and sought to achieve their stated goal at the cost of heavy losses. The Soviets prevailed in this struggle. On 23 December, the defenders could still form a somewhat contiguous line, but lacking manpower, the sections of terrain they had taken possession of had to be abandoned soon. A detailed analysis of these two decisive fighting days reveals the main reasons behind the successful breakthrough of Margit Line in the Lake Velence area.

Kristóf Berta

BEITRÄGE ZU DEN ENTSCHIEDENDEN EREIGNISSEN DES DURCHBRUCHS
DER MARGARETHEN-STELLUNG AM 21–22. DEZEMBER 1944

(Resümee)

In engem Zusammenhang mit der Belagerung von Budapest kam es im Dezember 1944 zu schweren Kämpfen in Transdanubien. Die Truppen der sowjetischen 3. Ukrainischen Front, die zwischen Budapest und dem Balaton (Plattensee) kämpften, bereiteten sich Anfang des Monats darauf vor, die Margarethen-Stellung zu durchbrechen, um nach der Auflösung der sich hier verteidigenden Truppen zusammen mit der 2. Ukrainischen Front von Westen her einen äußeren und inneren Ring um die ungarische Hauptstadt zu bilden. In meiner Studie habe ich versucht, diesen Durchbruch in allen Einzelheiten darzustellen, wobei ich mich auf Quellen gestützt habe, von denen die meisten noch nicht veröffentlicht wurden.

Der Hauptschauplatz des Geschehens war das Gebiet nördlich und nordöstlich des Velencer Gebirges, die Gegend um Pázmánd, Vereb und Lovasberény, wo die Schützen des sowjetischen 10. Garde-Schützenkorps zusammen mit einem sowjetischen Panzerkorps und einem mechanisierten Korps am 23. Dezember 1944 nach vier Tagen intensiver Kämpfe die deutsch-ungarische Verteidigung mit einer durchschnittlichen Tiefe von 15–18 Kilometern durchbrachen. Aufgrund der Zusammensetzung der Truppen und der Ausrüstung sowie der Kombination äußerer Umstände, die die Kämpfe beeinflussten, wie z. B. die geografischen und witterungsbedingten Gegebenheiten, fanden die schwierigsten Kämpfe am 21. und 22. Dezember statt, als beide Seiten versuchten, ihre Ziele mit aller Kraft und auch um den Preis hoher Verluste zu erreichen. In dieser Schlacht setzten sich am Ende die Sowjets durch. Am 23. Dezember waren die Verteidiger noch in der Lage, eine einigermaßen zusammenhängende Linie zu bilden, mussten aber aufgrund von Personalmangel die von ihnen besetzten Geländeabschnitte bald wieder aufgeben. Eine detaillierte Analyse dieser beiden entscheidenden Kampftage zeigt die Hauptgründe für den erfolgreichen Durchbruch des Abschnitts der Margarethen-Stellung im Bereich des Velencer Sees auf.

Kristóf Berta

COMPLÉMENTS AUX ÉVÉNEMENTS DÉCISIFS DE LA PERCÉE DE LA POSITION
MARGIT LES 21 ET 22 DÉCEMBRE 1944

(Résumé)

En étroite relation avec le siège de Budapest, de violents combats ont eu lieu en Transdanubie en décembre 1944. Les troupes du 3e front ukrainien des Soviétiques, qui combattaient entre Budapest et le lac Balaton, se préparaient au début du mois à percer la position Margit après l'élimination des troupes la défendant dans le but de créer, en collaboration avec le 2e front ukrainien, l'anneau extérieur et intérieur encerclant la capitale hongroise depuis l'ouest. Dans mon étude, je tente de présenter de manière très détaillée un élément de cette percée en m'appuyant sur un certain nombre de sources dont la plupart n'ont pas encore été publiées.

La scène principale des événements fut la région de Pázmánd, Vereb et Lovasberény située au nord et au nord-est du Mont Velence où les fusiliers du 10e Corps de fusiliers de la Garde soviétique avec un corps blindé et un corps mécanisé ont percé, le 23 décembre 1944 après quatre jours de combats acharnés, la défense germano-hongroise d'une profondeur moyenne de 15 à 18 kilomètres. En raison de la composition des forces, des équipements engagés et des circonstances extérieures qui ont influencé les combats, notamment la géographie et les conditions météorologiques, les combats les plus durs ont eu lieu les 21 et 22 décembre, lorsque les deux camps ont tenté d'atteindre leurs objectifs de toutes leurs forces et au prix de grandes pertes. Dans cette bataille, les Soviétiques l'ont emporté. Le 23 décembre, les défenseurs ont encore réussi à former une ligne plutôt cohérente, mais, par manque d'effectifs, ils ont été rapidement contraints d'abandonner les secteurs qu'ils avaient occupés. Une analyse détaillée de ces deux jours de combats décisifs révélera les principales raisons de la percée réussie de la position Margit dans la région du lac Velence.

Кристоф Берта

ДОПОЛНЕНИЯ К ПРОРЫВУ ПОЗИЦИИ МАРГИТ ДЛЯ РЕШАЮЩИХ
ФИНАЛЬНЫХ СОБЫТИЙ МЕЖДУ 21–22 ДЕКАБРЯ 1944 ГОДА

(Резюме)

В тесной связи с осадой Будапешта в декабре 1944-ого года шли тяжелые бои на задунайском крае. Войска советского 3-его Украинского фронта, ведущие бои между Будапештом и Балатоном, в начале месяца после ликвидации оборонявшихся здесь войск готовились к прорыву Маргитской позиции с целью создать внешнее и внутреннее кольца венгерской столицы с запада при взаимодействии со 2-ым Украинским Фронтом. В своем исследовании я постарался представить детали этого прорыва в мельчайших подробностях, опираясь на многочисленные источники, большинство из которых еще не было опубликовано.

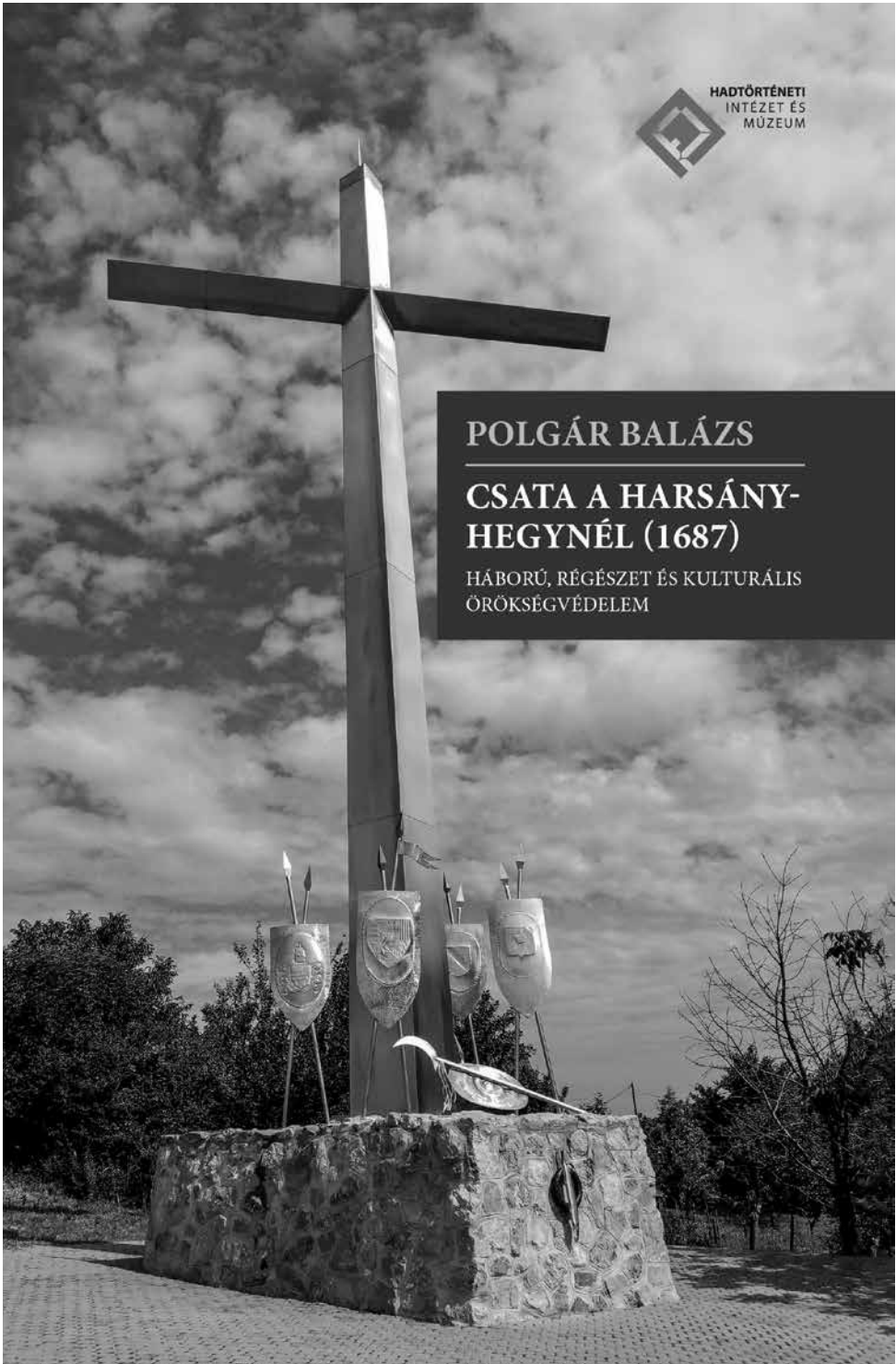
Основное место событий район к северу от гор Веленце, в северо-восточном направлении, районы Пазманд, Верреб, Ловашберень, где находились стрелки советского 10-ого гвардейского стрелкового корпуса вместе с советским танковым корпусом и механизированным корпусом совместно после четырёхдневного напряженного сражения прорвал оборону немецко-венгерских сил на средней глубине 15–18-и километров. В связи с со-

ставом брошенных в битву сил и средств, а также внешние условия, влияющие на битву – такие как географические условия или метеорологические обстоятельства – взаимоповлияли на самые тяжелые битвы 21–22-ого декабря, когда напрягая полностью силы с двух сторон ценой больших потерь старались достичь поставленной цели. В этой борьбе победили советские. 23-его декабря защитники ещё были способны создать несколько связную линию фронта, но из-за нехватки живой силы вскоре им пришлось отдать завоеванные ими участки местности поля. В ходе подробного анализа этих двух решающих дней боев проливается свет на важнейшие причины успешного прорыва участка позиции Маргит в районе озера Веленце.

POLGÁR BALÁZS

CSATA A HARSÁNY-
HEGYNÉL (1687)

HÁBORÚ, RÉGÉSZET ÉS KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉGVÉDELEM

SZEMLE

B. SZABÓ JÁNOS – FARKAS GÁBOR FARKAS (SZERK.)

ÖRÖK MOHÁCS: SZÖVEGEK ÉS ÉRTELMEZÉSEK

(*Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020. 968 o.
ISBN 978-963-416-215-5*)

A *Mohács 1526–2026: rekonstrukció és emlékezet* című projektet az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Pécsi Tudományegyetem azzal a céllal hozta létre, hogy a magyar történelem eme fordulópontjának méltó emléket állítson, a témában a negatív sztereotípiákat eloszlassa, a csatát elvesztő magyarok kitartó helytállására rámutasson, és ezt a köztudatba beemelje. Ennek keretében készült a B. Szabó János és Farkas Gábor Farkas által összeállított válogatáskötet is. B. Szabó János egyik korábbi munkájában már megfogalmazta azt az igen fontos problémát, miszerint a vonatkozó „összes ismert forrás nem jelent még meg magyar nyelven, illetve a csatavesztés körül kialakult emlékezhalmazból nem formálódott ki az a történeti narratíva, amely igazán segíthetne eme történelmi sorsfordulónk újragondolásában.”¹ Ezt a hiányt a mostani kötet próbálja pótolni: egy precízen szerkesztett, bő jegyzetanyaggal ellátott, színvonalas kiadványt vehetünk a kezünkbe, amely szakmai igényességről tesz tanúbizonyságot.

A könyv Fodor Pál és a szerzők előszavával kezdődik, amely kijelöli a tájékoztató pontokat az ezt követő forrásrengeteg értelmezéséhez. Az eddig ismertek mellett újonnan feltártak is megjelennek, illetve egy széles fordítói gárda több külföldi forrást is lefordított ez alkalomból magyar nyelvre. Ez a – válogatás ellenére – nagy volumenű forrásgyűjtemény három nagy fejezetből áll, amelyek további tíz alfejezetre tagolódnak, az eligazodásban pedig segít egy jól szerkesztett forrásjegyzék, amely a leőhelyeket tartalmazza. A kötet használatát ezenkívül egy tematikus csoportosítású válogatott bibliográfia, valamint hely- és névmutató is megkönnyíti. A rendkívül gazdag kötet minden forrására természetesen nem térhetünk ki, ezért a bemutatásnak azt az útját választottuk, hogy csupán kiemelünk illusztrációképpen néhány meghatározó szemelvényt. A válogatási szempont nyilvánvalóan szubjektív, de talán megfelelő, hogy a Mohács-kérdés néhány fontos sarokpontjára rávilágítsanak.

Ahogy az előszóban olvasható, a mohácsi csata nem értelmezhető önmagában, pusztán csak az összecsapás lefolyásának szempontjából: „Mohács három egymásba

¹ B. Szabó János: A mohácsi csata a modern kori történetírásban (historiográfiai vázlat). In: Több mint egy csata: Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben. Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. Budapest, 2019.

fonódó történet. Nemcsak, vagy nem is elsősorban az 1526. augusztus 29-én délután megvívott csata története, hanem jóval több annál. Egyrészt a csatához vezető, azt megelőző – változó hosszúságú, de javarészt mégis a Jagellók országlásához kötött – kor története. Másrészt a csata máig nyúló utótörténete, tele egymással perlekedő értelmezésekkel és ideológiai konstrukciókkal.” (7. o.) Ez a hármas tagolás jelenik meg a források közreadásának rendezőelveként is – a kronologikus sorrend mellett –, így az első nagyobb tematikus egység, az *Írott források a csatáról* (1526) című fejezet a csata előtt keletkezett, az előzményekre rávilágító, valamint magáról az összecsapásról szóló forrásokat tartalmazza. Ennek első alfejezete, *A csata előzményei* Antonio Giovanni da Burgio pápai követ levélrészletével indul, melyet Jacopo Sadoletto pápai titkárnak Budáról, 1526. január 14-én írt, s amely a magyar végvidék fenntartásának anyagi nehézségeiről számol be: a végvári katonaság fizetetlenlenségéről és Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek, főkapitány ebből fakadó elkeseredett lemondási szándékáról. A gazdag forrásbázisból kiemelhető például az a korábban ismeretlen jelentés, amelyet Agostino da Mula, friuli helytartó írt 1526. február 17-én, mivel ebből megtudhatjuk, hogy Frangepán Kristófnak mind II. Lajos, mind Habsburg Ferdinánd – ekkor még osztrák főherceg – kulcsszerepet szánt a csata levezénylésében. A következő források a török hadjárat előkészületeire világítanak rá, amelyek megerősítik a kutatás korábbi eredményeit az oszmánok folyamatos és intenzív nyomásgyakorlásáról a balkáni térség egészén, a magyarországi hadjárat céljából. További források szólnak az európai diplomácia megelőző tárgyalásairól. Kiemelhetők ezek közül a II. Lajos magyar király által írt segítségkérő levelek Andrea Grittihez, a velencei dózséhoz; a már korábban is a kutatás látóterébe került VIII. Henrik, angol királyhoz írt levelek; továbbá például az V. Károly német-római császárhoz vagy a már említett Ferdinánd ausztriai főherceghez írt levelek és jelentések. Rendkívül fontos az a Pápai Állammal folytatott, kiterjedt diplomáciai levelezés is, amely a kötetnek hangsúlyos részét teszi ki. A magyar politikai és katonai elit felkészülésére az uralkodónak, II. Lajosnak, valamint feleségének, Mária királynénak a Batthyány Ferenc horvát-szlavón bánnal, Tomori Pál érsekkel, Brodarics István kancellárral, Várady Pál egri püspökkel folytatott intenzív levelezése mutat rá. Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy téves az a korábbi álláspont, amely szerint a magyar király, a magyar diplomácia nem tett erőfeszítéseket a csatát megelőző időszakban a védelem megszervezésére. Figyelemre méltóak azok a levelek, amelyek „alulnézetből” ábrázolják a korabeli szituációt. Például: egy velencei kereskedő vagy „egy Törökországban élő személy” – egy eredetileg ulmi származású raguzai német kereskedő – beszámolója az oszmánok által meghódított területek mindennapjairól, a lakosság életéről, a kereskedelem lehetőségeiről a megszállt területeken. Ezek a források nemcsak a Mohács-kutatás forrásai, hanem a korabeli társadalomtörténeti jelenségekkel foglalkozó szakemberek számára is fontosak.

Ide sorolhatók a *Beszámolók a csatáról* című tematikai egységben felsorakoztatott, újonnan feltárt források is, például a német és olasz kereskedők augusztus végi,

szeptember eleji értesülései, levelei. Ezek tökéletesen rámutatnak arra, hogy a kereskedőhálózatban milyen gyorsan terjedtek az információk, még ha azok nem is voltak pontosak. Ez a rész egyébként az európai kereskedő- és pénzarisztokrácia legkiemelkedőbb családja, a Fuggerek aktuálisan Velencében működő, Johann nevű tagjának információival indul, aki kiterjedt magánlevelezést folytatott budaiakkal. Tőle értesülünk a mohácsi katasztrófa, a 25 000-es hadsereg szétverése és a király halálának híréről. A beszámolók között felsorakoztatott hadi- és követi jelentésekből, a kereskedők leveleiből és egyéb magánlevelekből egybehangzóan rajzolódik ki a közös haderő megsemmisülése, azonban a király helyzetére, sorsára, halálára vonatkozó említések és híradások eltérőek. Míg Johann Fugger tóba fulladásról írt, egy Gaspare Lanteri nevű goriziai kereskedő a király megmeneküléséről értesült, Josef Estaier németajkú kereskedő Velencében pedig a teljes bizonytalanságról adott hírt az uralkodó hollétével kapcsolatban. A hivatalos beszámolók, a diplomáciai jelentések és a kereskedői értesülések közös vonása, hogy a korabeli Európában mindenki csak bizonytalan információval rendelkezett a csatavesztést illetően. Így 1526. szeptember 3-ára a vereség híre elért a horvát-szlavón bán udvarába, Frangepán Kristófhoz is, aki ekkor még nem értesült II. Lajos haláláról, ezért a király épségéről írt, és felszólította a szlavóniai nemességet a magyarok pártfogására. Említhetjük azt a korábban magyarul nem olvasható levelet is ebben a vonatkozásban, amelyet egy Szentgyörgyi-Bazini Ferenc nevű, a bajor hercegi udvarban tartózkodó magyar nemes írt, s amelyben a király hollétének bizonytalanságát említi. Ez a beszámoló azért is érdemel említést, mert időrendileg ez az a forrás, amely elsőként ad hírt magáról a csatavesztésről, és tartalmaz egy viszonylagos összeírást is a veszteségekről. Ennek megértéséhez segítséget nyújtanak a pontos lábjegyzetek, amelyek itt is – mint a kötetben végig – az olvasót segítik abban, hogy „ne tévedjen el” a nevek között, s a forrásokból kapott információkat teljes mértékben pontosítják.

A gyászjelentések, a király halálának bizonyossága és a csata elvesztéséről szóló hírek mellett/után a szeptemberi levelekben lassan megjelennek a részletek is az összecsapás lefolyásáról, kimeneteléről, mozzanatairól, a király halálának vélt okairól és Szapolyai János tetteiről. Az újonnan feltárt diplomáciai iratok, források egyaránt a kutatás által korábban megfigyelt jelenséget támasztják alá, miszerint az eseményekről szóló beszámolók nagyon eltérő részletességűek. Ebből a forráscsoportból talán Thomas Wolsey kancellár VIII. Henrik angol királynak szóló levelét emelhetjük ki, amely nyilvánvalóan rávilágít arra is, hogy Európában mindenkit érdekelt és érintett a mohácsi csata kimenetele.

Végül a csatáról szóló beszámolókat tartalmazó fejezet kapcsán meg kell említeni, hogy a korábbi, a témában megjelent forrásgyűjteményektől eltérően ez a kötet nem választja szét a keresztény és oszmán forrásokat, az európaiak mellett ez utóbbiak is ugyanabban a kronologikus rendben szerepelnek. Újdonságként szolgál például I. Szulejmán szultán rendkívül korán, néhány nappal az események után, 1526.

szeptember 5-én vagy 6-án írt levele Andrea Gritti velencei dózséhez, melyben az eseményeket a török nézőpontból mutatja be, említést téve a magyar király meneküléséről és a nyomába indított török csapatokról. Mind a keresztény, mind az oszmán források tematikus elrendezésben tartalmazták a csapatösszeírásokat mindkét fél részéről.

A második nagy tematikai egység a kötetben az *Emlékezetkultúra* címet viseli. A mohácsi csata egész Európa szinte minden társadalmi csoportjának az érdeklődését felkeltette. Az első pillanattól fogva megjelentek a különböző műfajú, tartalmú források a csata emlékezetéről a legkülönbözőbb szerzőktől, amelyek az évtizedek során aztán folyamatosan formálódtak, átalakultak a politikai nézőponttól (is) függően. Ez indokolja a Mohács emlékezetét tárgyaló források hosszas taglalását, bemutatását, ismertetését. *A csata történelmi emlékezete* című alfejezet az eddigiekhez hasonlóan kronologikus rendben mutatja be a kora újkori, az 1526. év végétől egészen 1712-ig keletkezett forrásokat. 1527 elejéről származik például egy ismeretlen szerző tollából az „*Álomszerű haditerv Szapolyai János ellen*” című forrás, amelyben hangsúlyos szerepet kap az erkölcsi romlás miatt elszenvedett sorscsapás, és ezzel kapcsolatban az erdélyi vajda, Szapolyai János szerepe. Arról az izgalmas kérdésről, hogy egy ország bukásához vezethet-e annak királyának erkölcsi romlása, a már jól ismert (Paolo Giovio, humanista nevéen) Paulus Iovius történetíró művei számolnak be. Ioviuson kívül a további három humanista kortárs írásait is olvashatjuk a szemelvények között: Brodarics István magyar kancellárét, Caspar Ursinus Veliusét (aki német humanista költő és történetíró volt, s egyben I. Ferdinánd király gyermekeinek nevelője), valamint a cseh krónikás, Jan Dubravius püspök írásait. A magyar, cseh, német történeti irodalom mellett megjelennek a török és az eddig kevésbé ismert lengyel beszámolók és források is.

Az *Irodalom, politika, kultusz* című rész a korábbi kutatáshoz képest néhány olyan újabb művet emel be a köztudatba, mint például a Behári oszmán költő tollából született elbeszélő költemény Magyarország elfoglalásáról, amelyet Sudár Balázs fordításában olvashatunk, vagy az 1780 körül született, Mohácsról szóló énekek. A felsorakoztatott kora újkori szemelvényekből kiderül, hogy a csatának nemcsak történeti, hanem irodalmi emlékezete, hatása is volt, a lírától az epikáig. Lényeges eleme a kora újkori Mohács-emlékezetnek, hogy ezt a történelmi eseményt a mindenkori politika hogyan interpretálta mind a politikai, mind a történeti, mind pedig az irodalmi művekben, és hogyan válhatott egyfajta negatív kultusszá a Mohács-jelenség.

Végül a kötet harmadik és egyben utolsó nagy egységében – *Tudományos vita és mitológia* – az első alfejezet *A csata helyszíne* címet viseli. Érdekességét, aktualitását a csata helyszínének régészeti kutatása, feltárása adja, amely az évszázadok során gyakorlatilag toposszá, sőt allegóriává is vált. A lokalizációs problémák következtében a mohácsi síkon elszenvedett vereség egy olyan térben bekövetkezett esemény szimbólumává vált egyben, amely a téma rejtélyességét is sugallja, nemcsak egy sorsdöntő

katonai vereség tényét. Az utókor történészei elődeik, a csatáról beszámoló (közel) egykorú történetírók munkáira alapozva szemlélték a tájat, és próbálták igazolni vagy ellenkezőleg, megcáfolni az ő írásaikat arra vonatkozóan, hol is zajlottak pontosan az események. Kápolnai Pauer István 1889-ben erdős közegről írt. Dudás Gyula úgy vélte, hogy a csata helyszíne már a Duna medrében vagy árterében lehetett. Sokan Brodarics István munkájára támaszkodva próbálták bemérni a csata helyszínét, melyvel kapcsolatban Perjés Géza hadtörténész 1976-ban azt írta, hogy a kancellár a „tájat” kémlelte és nem a „terepet”.

A magyar haditerv című alfejezetben történészek és hadtörténészek koncepciói következnek arról, hogy ki hogyan ítélte meg a csapatnemek felállítását és csoportosítását a csatátéren. A legkorábbi vonatkozó munka Kápolnai Pauer Istvántól származik 1889-ből, de olvashatjuk többek között Gyalóky Jenő, Kubinyi András, Perjés Géza, Négyesi Lajos vagy B. Szabó János szakmai meglátásait, haditerv-rekonstrukcióit, és ezzel együtt a Brodarics művéről szóló forráskritikájukat. A vélemények ütköztetése kitűnő választás, mert érzékelteti a hadtörténeti kérdésességből fakadó szakmai vitákat. Ezeket a polémiákat részletesen *A klasszikus Mohács-vita* című alfejezet fejti ki. Előbb az 1966–1976 között zajló szakmai diskurzus követhető nyomon a csatavesztés utáni helyzetről, amely odáig gyűrűzött, hogy kérdésessé vált az is, kinek van egyáltalán létjogosultsága történeti művet írni. Ez a vita újra feléledt 1980-ban, 1991-ben és 2001-ben is Fodor Pál és Perjés Géza között a „szulejmáni ajánlat” kapcsán. *A Mohács-vita értékelései* című részben a 21. század történészei a klasszikus vitára visszatekintve kiértékelik a különböző álláspontokat.

A könyvben külön alfejezetet szántak a szerkesztők a II. Lajos halálát feldolgozó műveknek, műrészleteknek. A legkorábbi beemelt írás 1832-ből származik, és egészen 2016-ig válogattak a szerkesztők a tanulmányokból, monográfiákból, ami azt mutatja, hogy napjainkig aktuális és sokakat izgató téma a Mohács-kérdés – a mindenkori olvasó végigkísérheti a primer források alapján „megállapított” cselekvések és összeküvések sorozatát, és a valóban elgondolkodtató lehetőségeket.

Végezetül az utolsó alfejezet a kötetben a *Mohács és a néprajz* címet kapta. Ez a rövid, de annál több érdekességet kínáló rész három szövegrészletet vonultat föl. Az első 1923-ból származik Szendrey Zsigmond néprajzkutatótól, aki röviden összefoglalta Mohács eredetmondáját, a II. Lajosról elterjedt néphagyományt és egyéb népmondákat, illetve a Csele-patakba fulladásról szóló népdalt. Sáfrány Zsuzsannától *A mohácsi csata emléke egy néprajzi tárgyon* című tanulmány részlete került be a kötetbe – ennek a munkának a beemelése Mohács emlékezetének kutatásába, úgy véljük, hatalmas jelentőségű, mert a kutatásban általa először kerülnek a gondolkodás előterébe a tárgyi források az írottakkal egyenrangú pozícióban. Itt kell megjegyeznünk, hogy a kötet értékét tovább növelhette volna, ha szereplnének benne a műtárgyakról készült képek is, mert általuk az olvasó számára „kézzelfoghatóvá” válhattak volna az ismertetett tárgyak.

A forrásgyűjtemény egy „regényes”, gördülékeny, a mozgalmasság érzetét keltő összeállítás. A mindenkori olvasó nem egy száraz szemelvénygyűjteményt vehet a kezébe, hanem egy egybefüggő, hatalmas forrás-korpuszt élvezhet, amely tele van megoldott és megoldatlan kérdésekkel és megannyi rejtett ponttal is. A szakmai és a laikus közönség nemcsak a korábbiakban megjelent forrásokat, írásokat, de a közelmúltban feltártakat is (újra)olvashatja, és összehasonlításokat végezhet, új megállapításokat tehet, vagy újabb, vitára sarkalló kérdéseket fogalmazhat meg. Mindez annak köszönhető, hogy a kötetben nagy hangsúlyt kap a mohácsi csata interdiszciplináris vizsgálata, így utóhatása is kiolvasható már a kortársak és az utókor emlékezetéből. Ezek együttese miatt érezhetjük azt, hogy napjainkra a mohácsi csata nemcsak egy történettudományi, régészeti aktualitás, hanem immáron egyfajta „kultikus esemény” is.

Barna Szilvia

FONDA ALMERIGO – HERMANN RÓBERT

**ZALA VÁRMEGYÉTŐL A BÉCSI MAGYAR KIRÁLYI
NEMESI TESTŐRSÉGIG**

Galsai Kovách Ernő honvéd őrnagy emlékiratai

I. kötet

(Line Design Kiadó, Budapest, 2020. 312 o. ISBN 978-963-480-019-4)

Igen nagyszámú érdekes és adatgazdag visszaemlékezés látott már napvilágot az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc időszakából, melyek mind-mind fontos adalékokkal gazdagították a korszakra vonatkozó ismereteinket. A most bemutatott kötet szintén ezek közé tartozik. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi Galsai Kovách Ernő emlékiratát, amely a korszakkal foglalkozó kutatók számára eddig is ismert volt, és a dokumentum egyes részletei már publikációkban meg is jelentek. A szöveg azonban hatalmas terjedelmű, összesen nyolc kötetet, illetve füzetet tesz ki. Ezek között néhány rész több szövegváltozatban is fellelhető, de így is közel ezeroldalnyi emlékiratot tartalmaz, amely a szerző gyermek- és ifjúkorától egészen 1856 végéig, a szabadságharc utáni várfogságából történő szabadulásáig tárgyalja életét és élményeit. Ennek a többrészes iratanyagnak az első kötete – a kezdetektől a szerző 1848. őszi, Bécsből történő hazatéréséig tartó rész – látott most napvilágot. A szöveget Fonda Almerigo és Hermann Róbert rendezte sajtó alá.

A kötet Kemény Krisztián kitűnő bevezető tanulmányával indul. A szerző ebben röviden ismerteti Galsai Kovách Ernő életrajzát. Az 1825. szeptember 12-én a Zala megyei Türrén, római katolikus vallású magyar nemesi családban született emlékiró szüleinek egyetlen fiúgyermeké volt, így rá várt a feladat, hogy a család további tár-

sadalmi emelkedését elősegítse. Édesapja önkéntes katonaként vett részt a napóleoni háborúkban, majd a katonaság ellátásáról gondoskodó megyei katonai biztосként tevékenykedett. Ernőt elemi iskolai tanulmányai után gimnáziumba íratta. Bár a család egyre javuló anyagi helyzete lehetővé tette, hogy a fiút egyre jobb gimnáziumokba járathassák (az édesapa, elnyerve a megyei várnagyi tiszteletet, Zalaegerszegre tette át székhelyét), Ernő iskolai eredményei messze voltak a kiváló szinttől. Az érettségi után családja a mérnöki pályát szemelte ki számára, ehhez azonban el kellett mélyednie a német nyelv ismeretében, hogy később Bécsben tanulhasson. Így került a Katonai Határőrvidék területén fekvő belovári katonai nevelőintézetbe, ahol műszaki ismeretek megszerzésére is lehetősége nyílt. Ernő itt megtalálta és megállta a helyét, kitűnő tanulmányi eredményt ért el, ezért apja a katonatiszti pályát is engedélyezte fia számára. További előlépési lehetőségnek tűnt a bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrségbeli szolgálat, ehhez azonban két év katonai alkalmazást kellett igazolni. Ezért Ernő belépett a cs. kir. 5. (varasd-kőrösi) határezredbe, ahol 1842 nyarán ezredkadét lett. Miután 1844-ben elvégezte a katonai tanintézetet, és időközben Zala megye ajánlásával felvételt nyert a Testőrségbe, 1845. május 1-jétől Bécsben kezdte meg testőri hivatalát.

Egészen 1848 szeptemberéig szolgált a császárvárosban, ahol az uralkodó és családja mellett ellátott díszelgő feladatokon túl az ifjú katonatisztek öt éves, magasabb tiszti képzésben is részesültek. Az itt töltött évek után Ernő számára biztosnak látszott a hosszú távú katonatiszti pálya. Apja rendkívül büszke volt fiára, aki itt is jól tanult, és igyekezett megóvni magát a bécsi magas társasági élet veszélyeitől: az eladósodástól és a kicsapongó, könnyelmű életmód buktatóitól. Politikai nézeteit hazafisága és a törvényesség, az uralkodóház iránti tisztelet jellemezték.

Így érkezett el 1848 márciusa. Kovách Ernő civil ruhában szemtanúja volt a bécsi forradalmi eseményeknek, majd testőrtársaival részt vett a Burg védelmében. A történészek nem különösebben lelkesítették, és kifejezetten rosszállással fogadta a rendteremtés elmaradását, a polgárság és a „csőcselék” felfegyverzését. A magyar polgári átalakulás eseményeit, az első felelős magyar kormány kinevezését azonban örömmel fogadta. Miután az udvar májusban Innsbruckba távozott, a Testőrség feladat nélkül maradt, az órák és a vizsgák elmaradtak, új testőröket nem vettek fel, a régiakat nem osztották be katonai szolgálatra, a szabadságolásokat beszüntették. Ernő így továbbra is Bécsben maradt, és aggodalommal figyelte a magyarországi nemzetiségi mozgalmakról érkező híreket. Magánéletében annyi változás történt, hogy egyre komolyabb szálak fűzték egy helyben megismert leányhoz, Johanna Löhrhöz, a hamarosan felgyorsuló események azonban nem tették lehetővé e kapcsolat továbbélését.

1848 augusztusára a birodalom nyugati felében rendeződni látszott a forradalom által felbolygatott helyzet. A prágai felkelést leverték, az Itáliában zajló háború is eldőlni látszott, az udvar visszatért Bécsbe. A Testőrségnél is újraindult a megszokott élet, a magyarországi hírek azonban egyre aggasztóbbak lettek. A nemzetiségek felkelése, a horvát veszély növekedése nyugtalanították a nemzeti érzelmeiktől áthatott

testőrököt, az pedig kifejezetten felháborította őket, amikor Josip Jellačić horvát bánt bécsi látogatásakor a cs. kir. helyőrség fáklyászenével köszöntötte. A bán ezt követő hivatalos rehabilitálása, méltóságaiba történt visszahelyezése, valamint a magyar országgyűlés küldöttségét vezető ifj. Pázmándy Dénes felhívása a hazatérésre sarkallták a Magyar Királyi Nemesi Testőrség tagjait. Szeptember 10-ei gyűlésükön néhány fő kivételével testületileg a lemondás és a szolgálatból való kilépés mellett döntöttek, amit be is nyújtottak főkapitányuknak. Kovách Ernő is a hazatérés pártján állt, teljesíteni akarta nemzete iránt érzett kötelességét. A távozási engedély azonban csak nem akart megérkezni, végül maga az emlékiró is a magyar kormány segítségével, magánúton tért haza.

Kovách rögtön felajánlotta szolgálatait a hadügyminisztériumnak. 1848. szeptember 24-ei hatállyal a 30. honvédszászlóalj főhadnagyává nevezték ki. Mivel inkább tábornoki tiszti beosztásra vágyott – és adódott is lehetősége –, rövid ideig ilyen minőségben szolgált, de végül vissza kellett térnie eredeti alakulatához, és többnyire csapattisztként harcolta végig a szabadságharcot. Részt vett Arad ostromában, Szeged védelmében és a délvidéki hadműveletekben. 1849. július 14-én a kishegyesi ütközetben a cs. kir. határőrök fogságába esett. 1849. április végétől zászlóaljának parancsnoka volt, de július 5-ei őrnagyi kinevezéséről nem értesült. A császári hadbíróság mint a harc téren elfogott honvéd századost és szökött testőrt ítélte el. 1850. február 25-én kötél általi halálra ítélték, amit kegyelemből március 10-én 16 év vasban töltendő várfogságra enyhítettek. Végül 1856. december 2-án, amnesztiával szabadult. Fogságát végig Aradon töltötte.

Szabadulása után előbb mérnökként, majd a kiegyezés után az igazságügyi minisztérium alkalmazottjaként, fegyintézeti igazgatóként helyezkedett el. Volt honvédtisztként nyugellátásban is részesült. Mint tisztviselő 1890-ben vonult nyugdíjba, 1915. május 5-ei haláláig Vácon élt. 1858-ban megnősült, több gyermeke született.

Kovách Ernő ígéretesen indult pályája a szabadságharcban történt szerepvállalása miatt megtört ugyan, de szerencsésen átvészelt börtönévei után – ahol még magasabb matematikai tanulmányokat is folytatott egyik rabtársa segítségével –, sikeresen kezdte újra életét. Mérnöki vizsgát tett és elhelyezkedett a szakmában, majd a kiegyezés után pályát módosítva nemcsak biztos megélhetést szerzett, de a dualizmus kori magyar társadalom kiemelkedő, megbecsült tagja lett. A szabadságharcban nyújtott teljesítménye is elismerésre méltó. Tábornoki tisztként ugyan nem igazán vált be, de csapattisztként kiválóan teljesített, amit bajtársai és felettesei is elismertek. Ahogyan Kemény Krisztián fogalmaz tanulmányában: „1848–1849-ben ez sem volt kevés.” Gal-sai Kovách Ernő a teljesítményének köszönhetően a 48-as hősök közé emelkedett.

Visszaemlékezései ennek ellenére keserűségét mutatják. Úgy tűnik, élete végéig nem volt elégedett befutott pályájával. Emlékezéseiben folyamatosan jelzi, mennyire balszerencsésen alakult az élete, amiért nem tudta elérni a fiatalon kitűzött célt, a társadalmi emelkedést.

A kéziratról és a szövegközlés módjáról Hermann Róbert írt megjegyzéseket. Ebből kiderül, hogy Kovách Ernő emlékirataiból először maga a szerző publikált részeket. Később történeti forrásközlések is megjelentek, ezeket Hermann Róbert fel is sorolja bevezetője végén. A szöveg népszerűségének az a magyarázata, hogy Galsai Kovách a szabadságharc és a megtorlás időszakáról az egyik legrészletesebb és legterjedelmesebb kéziratot hagyta az utókorra. Emellett a szöveg igen gazdag forrása a reformkor társadalom- és mentalitástörténetének is. A Magyar Királyi Nemesi Testőrségre vonatkozó visszaemlékezések közül is kiemelkedik részletességével és adatgazdagságával.

Az emlékiratfüzér I. része fejezetekre bontva olvasható a kötetben. Először *A család eredete* és az *Édesanyám családja* című két fejezetben Kovách Ernő a Kovách és a Rákóczy családok eredetét, szülei életútját és saját gyermekéveit ismerteti. A következő két fejezet a gimnáziumi tanulóvekről és a belovári katonai intézetben folytatott tanulmányok idejéről értekezik. Ezekben sok érdekességet olvashatunk a korabeli iskolai és katonai tanintézeti viszonyokról, valamint a reformkori Zala vármegye életéről is. Részletesen ismerteti az egykori betyár, Sobri József és társainak történetét és a banda felszámolását. Beszámolót olvashatunk az 1843. évi Zala megyei követválasztásokról éppúgy, mint a Katonai Határőrvidék viszonyairól, vagy Bécs városáról.

Az egyik legérdekesebb fejezet a Nemesi Testőrség kötelékében tett szolgálat, a testület belviszonyainak, a bécsi udvari élet szokásainak leírását tartalmazza. Igen sok részletet tudhatunk meg a Testőrség történetéről, a szolgálat helyszíneiről és körülményeiről. Kovách részletezi a ruházatot, a fegyverzetet, a szolgálat mellett kapott magas szintű tiszti képzés mibenlétét. A bécsi társadalmi élet, a testőrök magánviszonyainak ismertetése sem maradhat ki. Leírást kapunk az udvarnál szolgálatot teljesítő más testőrökről, az udvari mulatságok, hivatalos fogadások légköréről, egyes személyekről. Kovách Ernő szolgálata során elkísérte az uralkodót az 1847–1848-as pozsonyi országgyűlés megnyitására is, így erről is beszámol.

Szintén külön fejezetet kapott az 1848-as bécsi forradalom, valamint az azt követő időszak leírása. Igen érdekes követni a folyamatot, ahogy a dinasztiahoz és a fennálló rendhez hű testőrtiszt átváltozik magyar hazafivá, aki 1848 szeptemberében már a hazájába küldő parancsot be sem várva siet a hon védelmére. Rengeteg apró életkép, kis színes történet, a társadalmi mentalitás, a személyek jellemzése, az egyes nemzetiségek, a korabeli viszonyok bemutatása teszi érdekessé a történelmi visszaemlékezést. Olvashatunk a császári koronát unalmukban felpróbáló testőrökről, a szerző udvari táncmulatságon való részvételéről, ahol az ifjú Ferenc József mellett táncolt és a császárné már nem használt tányérjából evett, valamint feladatteljesítése során történt bolyongásáról a Burg lakosztályai között, amikor merő véletlenségből be-benyitott a titkos konferencián ülésező tanácsosok szobájába.

„Aki ezt maga nem látta és tapasztalta, annak fogalma sem lehet soha erről az 1848-as év tündéres hatásáról az emberek lelkiületére, mely valósággal előttem a későbbi években is, mint egy tündéralom tűnik fel, mely képes az ember lelkiületét, azét,

aki ezt átélte [...] megbűvölni és lelkesedésbe hozni!” – írja egy helyütt az emlékirat szerzője. Összességében elmondható: a kötet szövegének átírója, a szerző dédunokája, Fonda Almerigo, valamint a sajtó alá rendező Hermann Róbert munkájukkal nagy szolgálatot tettek a korszakkal foglalkozó szakemberek és az érdeklődő nagyközönség számára. Hermann gondosan lábjegyzetelte a szöveget, ehhez felhasználta Kovách Ernő saját jegyzeteit és az anyagból többször publikáló Molnár András megjegyzéseit is. A kötet végén névmutató, helynévmutató és tárgymutató segíti az olvasói tájékozódást. Mi, az emlékező és a korszakot tanulmányozó utókor csak megköszönhetjük a szerzőnek, hogy papírra vetette emlékeit, a kötetet gondozóknak pedig, hogy közreadták az értékes kéziratot. Csak remélni tudjuk, hogy az emlékirat többi része is hamarosan megjelenik.

Solymosi József

MARUZS ROLAND – SZENTVÁRY-LUKÁCS JÁNOS

HAJLÍTHATATLANOK

Magyar Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett katonáink, 1939–1945

(Dextramedia Gyártó, Kiadó és Szolgáltató Kft., Budapest, 2022. 124 o.
ISBN 978-963-892-124-6)

Az elmúlt húsz esztendőben több olyan kiadvány látott napvilágot, amely az 1945 előtti időszak egyik legmegbecsültebb harctéri kitüntetésével, a legénység és a tisztek számára eltérő változatban adományozható Arany Vitézségi Éremmel foglalkozik. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett személyeket összefogó kötet¹ 2001-ben jelent meg Illésfalvi Péter, Kovács Vilmos és Maruzs Roland munkájának eredményeként. Tíz évvel később került nyomdába ugyanezen mű javított és bővített kiadása.² 2018-ban látott napvilágot az I. világháborúban Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett magyar katonák adatbázisa, *Virtus dolgában töretlen*³ címmel, Maruzs Roland szerkesztésében.

E sorozatba illeszthető a Maruzs Roland és Szentváry-Lukács János szerzőpáros 2022-ben megjelent, *Hajlíthatatlanok* című munkája, amely a Magyar Arany Vitézségi Érmel (MAVÉ) elnyert katonák életrajzait tartalmazza. A kötet ebben a formában

¹ *Illésfalvi Péter – Kovács Vilmos – Maruzs Roland: Vitézségért. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban.* Budapest, 2001.

² *Illésfalvi Péter – Kovács Vilmos – Maruzs Roland: Vitézségért. A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban.* Szeged, 2011.

³ *Virtus dolgában töretlen. Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett katonák az első világháborúban.* Szerk. Maruzs Roland. Sopron, 2018.

nem jöhetett volna létre Szentváry-Lukács János több mint két évtizedes kutató- és gyűjtőmunkája nélkül. Fáradhatatlan és kitartó tevékenységének egyik kézzel fogható eredménye, hogy a MAVÉ-vel kitüntetett katonák még fellelhető sírjait az ő kezdeményezésére a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2007-ben védetté nyilvánította. A kötet megjelenését sajnos nem érthette meg, mivel 2021 szeptemberében tragikus hirtelenséggel elhunyt.⁴ Munkájának nagyságrendjét jól jellemzi az a tény is, hogy a kötetben szereplő portrék mintegy harmadát ő gyűjtötte össze, számos esetben az adott személy egyetlen ismert arcképét.

A mű előszavát követően a néhány oldalas bevezetőben a Magyar Arany Vitézségi Érem történetének összefoglalását olvashatjuk, a történelmi előzményekkel együtt. Ebből kiderül, hogy a MAVÉ-t negyven alkalommal adományozták (14-et posztumusz), 38 esetben a *Honvédségi Közlöny*, illetve a *Honvédségi Rendelet*ek hasábjain is megjelent a kitüntetés ténye. További két személy esetében egyéb dokumentumokkal igazolható az elismerés. A fentiekén kívül még 36 katonát terjesztettek fel MAVÉ-re, de őket végül más, alacsonyabb kitüntetésekkel jutalmazták. Három rendfokozat nélküli honvéd nyerte el a Magyar Arany Vitézségi Érmét, a többi kitüntetett majdnem egyenlő arányban tisztesi, illetve altiszti rendfokozatot viselt.

A kötet törzsét a negyven, Magyar Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett katona életrajza adja, amelyeket az adományozás időrendi sorrendjében vonultattak fel a szerzők. Az első két kitüntetés az 1939. január 6-án Munkácson lezajlott „vízkeresztű csatához” köthető. Szarka István és Rozs József a csehszlovák támadás visszaverése során mutatott önfeláldozó tetteikért kapta a MAVÉ-t, mindketten posztumusz. Érdekesség, hogy a haditettek végrehajtása idején a kitüntetés még nem is létezett, ugyanis azt csak április 14-én alapította Horthy Miklós kormányzó. Szarkát és Rozsot eredetileg Bátorági Éremre terjesztették fel, de végül mindketten az újonnan alapított Magyar Arany Vitézségi Érmét kapták meg.

Az egyes kitüntetettek életrajzainak terjedelme közel sem egyforma, ez azonban nem róható fel a szerzőknek. A háború végén bekövetkező iratpusztulás mellett sokszor a család sem tudta a hős katonák emlékét megőrizni, hiszen 1945 után – mint annyi minden másról – erről sem „illett” beszélni. Különösen igaz volt ez a trianoni határokon kívüli településekről származók esetében, így fordulhat elő, hogy a ma Romániához tartozó Micskén (Mișca) született Lakatos Sándor tizedes életrajza alig fél oldalra rúg.

Szerencsére több személynél is sikerült bővebb adatokat összegyűjteni, így az ő életrajzaik – a körülményekhez képest – teljesnek mondhatók. A kötetből nem egy esetben különös életutakat is megismerhet az olvasó. Ilyen például Nyékhegyi Gézáé, aki korábban hivatásos honvédtisztként szolgált, majd politikai ambíciói miatt lemondott

⁴ A róla szóló nekrológot lásd *Sallay Gergely Pál: Szentváry-Lukács János (1944–2021)*. In: A Hadtörténelmi Múzeum Értésítője, 21. Szerk. *Úő – Závodi Szilvia*. Budapest, 2022. 169–171. o.

a rendfokozatáról. Tartalékosként önként jelentkezett frontszolgálatra, főtörzsőrmes-terként érdemelte ki a MAVÉ-t, egy 1942. augusztus 11-én Sztarij Oszkolnál lezajlott összecsapásban. Az itt elszenvedett sebesüléseibe tíz nappal később belehalt, így posztumusz ítélték oda számára az Érmét, egyszersmind korábban viselt tiszti rendfokozatát, és az 1924-ben kiérdemelt Magyar Koronás Bronzérmét is visszakapta.

Hasonlóan figyelemre méltó vitéz Delacasse Gábor testőr őrmester életútja is. A spanyol felmenőkkel rendelkező, kiváló testőr altiszt tapasztalatszerzés végett került a magyar 2. hadsereg kötelékébe, ahol számos, kitüntetéssel jutalmazott haditettét vitt véghez. A Magyar Arany Vitézségi Érmét egy 1943. január 8-án sikeresen végrehajtott vállalkozással érdemelte ki, azonban a doni áttörést követő harcokban hősi halált halt.

Különös figyelemre tarthat számot a MAVÉ-t elnyert katonák háború utáni sorsa. Volt, aki emigrációba kényszerült, mint a Magyar Királyi Honvéd Légierő egyetlen Arany Vitézségi Érmese, vitéz Szobránci (Szoják) Sándor főtörzsőrmeister, aki Ausztráliában, Melbourne-ben hunyt el 1983-ban.

Az itthon maradók zömének nyugdíjmegvonás, mellőzöttség, félreállítás jutott osztályrészül, többen háborús sérüléseik miatt rokkantként tengődtek, nem egyszer fizikai munkásként. Pataky (Pilipár) Dezsőt három év hadifogság után hazatérésekor, állítólagos háborús bűneiért letartóztatták. A vádat végül ejtették, ám több mint két esztendő telt a börtönben. 1956-ban a járási nemzetőrség parancsnokának választották, amiért később eljárás indult ellene, de végül felmentették. Madarasi Gábor tisztként szolgált a háború után, őt a Rajk-per kapcsán letartóztatták, két évet töltött börtönben. A hadirokkant Kádas Géza nyugdíját megvonták, portásként tudott elhelyezkedni. Néhányan megérték a rendszerváltást is, az utolsó Magyar Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett katona, vitéz Fehér Ernő örvezető 2010-ben hunyt el.

A kötet közepén 16 oldalas – részben színes – képmelléklet található, számos archív felvétellel, korabeli dokumentumok és a kitüntetés fotóival. Az életrajzok fejlécében piktogramok jelzik az adott személy által elnyert kitüntetések.

A könyv végén egy táblázat tartalmazza az érdemszerzők nevét, haditettük, illetve a kitüntetés közzétételének dátumát. Itt kapott helyet a kitüntetések jelző piktogramok feloldása, valamint a kötetben szereplő portrék jegyzéke.

A keménytáblás, jó minőségű fényes papírra nyomott kötet bár nem nagy terjedelmű, de nagy értékeket hordoz. Negyven emberi sorsot mutat be, amelyeken keresztül az olvasó bepillantást nyer a II. világháborúban szolgáló magyar katonák küzdelmeibe. A művet haszonnal forgathatja mindenki, a hadtörténészek mellet a Horthy-korszak, a II. világháború, vagy a falerisztika iránt érdeklődő laikusok is.

A könyv bolti forgalomban egyelőre nem elérhető, csak internetes megrendelés útján lehet hozzájutni.

Bálint Ferenc

KRÓNKA

SÜLI ATTILA

„KOSSUTH LAJOS ELFOGYOTT REGIMENTJE”

**Időszaki kiállítás a magyar honvédek időskori gondozásának történetéről
(2022. október 14. – 2023. március 31. – Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény)**

A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben 2022. október 14-én megnyílt kiállítás a Honvédmenház és a veterán-gondozás témáját dolgozza fel. A tárlat aktualitását az adta, hogy 150 éve, 1872. szeptember 29-én avatták fel az 1848–1849-es forradalomban és szabadságharcban részt vett, idős katonák számára épült Honvédmenházat a mai Soroksári út 114. szám alatt. Az épületben eredetileg 80, később 150 honvéd kapott állandó szállást.

A kiállítás megnyitón részt vettek hagyományőrzők – a Mogyoródi Sándor-huszárok és Történelmi Lovas Hagyományőrzők Egyesülete és a 52. Sorgyalozezred Hagyományőrző Egyesület, valamint a budai 2. honvédszászlóalj tradícióit ápoló csapat (Budakeszi Katonai Hagyományőrző Egyesület) is. Az utóbbi tevékenyen kivette a részét a tárlat elkészítéséből is.¹ Ugyanis az 1848-ban a fővárosban alakult 2. honvédszászlóalj első parancsnoka, Cserey Ignác őrnagy (később ezredes) volt a kiegészítés után a Honvédmenház vezetője. E minőségében vett részt Kossuth Lajos 1894. évi temetésén.

Dr. Hermann Róbert egyetemi tanár, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese méltató beszédében az alábbiakat hangsúlyozta: „A háború túlélői minden korszakban nagy gondot okoztak, hiszen nem tudtak viszszaülleszkedni a társadalomba és egyfajta terhet képeztek. Akik a háború folyamán maradandó sérüléseket szenvedtek, különösen nagy problémát jelentettek. Ők az utcán koldusként, kéregetőként jelentek meg, mivel nem mindenkinek volt családja. 1867-ig nem számíhattak állami ellátásra, a közvélemény nyomására kezdtek intézkedni. 1869-ben született meg a menház ötlete, amit 1872-ben átadtak és 1944-ig működött. A társadalom figyelemmel fordult feléjük, adományokkal, dohánnyal látták el az ott élő katonákat.”²

¹ Az egykori épület makettje Horváth Domokos keze munkája, illetve Ress Zoltán az egyesület vezetőjével, Berlinger Gáborral közösen állította össze a kiállításához kapcsolódó, a *Magyar Honvédség Online* weboldalon megismerhető háttéranyagot.

² *Petróczy Levente*: Megnyílt a „Kossuth Lajos elfogyott regimentje” című kiállítás. *Magyar Honvédség Online*, 2022. október 15. <https://honvedelem.hu/hirek/megnyilt-a-kossuth-lajos-elfogyott-regimentje-cimu-kiallitas.html> (A letöltés időpontja: 2023. január 10.)

Azt is kiemelte, hogy, a kiállítás remekül szemlélteti a korábbi időkben élő társadalmi szolidaritást, hiszen a háború után az embereknek maradt annyi erejük, hogy a szükségét szenvedők, elesettek felé forduljanak és támogassák őket. Hozzáállásuk példaértékű a jelen és jövő kor emberei számára is.

A tárlatot Szoleczky Emese főmuzeológus, valamint Ress Zoltán és Gönczi Ambrosus történész-muzeológusok rendezték.

A kiállítás történeti háttérét képező országos honvédegyleti mozgalmat Ress Zoltán már évek óta szorgosan kutatja, ez a téma képezi készülő doktori értekezésének anyagát. Külön növeli munkájának értékét, hogy a témakör feldolgozása eddig csak elvétve, helytörténeti szinten történt meg. A feladat egyáltalán nem könnyű, de nagyon tanulságos. A már említett szakirodalmi hiányosságok mellett a levéltári forrásanyag is töredékes, ráadásul a határon túli közgyűjtemények kutatása – az elmúlt két év pandémiás helyzetétől függetlenül is – sok nehézségbe ütközik. Ennek ellenére Ress Zoltán már eddig is nagyon komoly eredményeket ért el a téma bemutatása terén.

A Honvédmenház-kutatás másik úttörőjének Farkas Katalin történész tekinthető. Farkas 2013-ban megjelent tanulmányában – *Vidats János tragédiája. A szélsőbaloldali politizálás színterei és korlátai a kiegyezést követő években*³ – a honvédegyleti mozgalom 1860-as éveinek egyik meghatározó személyét állította a középpontba – állapította meg helyesen Ress Zoltán doktori értekezésének bevezetőjében.⁴ Vidats János pályafutásának bemutatása tovább mélyíti a honvédegyleti mozgalomról alkotott képünket, hiszen az ő javaslatára jött létre Budapesten a Soroksári úti Honvédmenház, amelynek nemcsak alapítója, de egyben első parancsnoka is volt. Az alapító politikai pályáját és a mozgalomban betöltött szerepét vizsgálva a szerző számos olyan politikai eredetű szembenállásra rávilágított, amelyek a mozgalmon belüli személyes ellentétekhez vezettek.

Farkas 2015-ben újra foglalkozott a témával „*Névtelen fêlistenek*” *viszontagságai. Az 1848–49-es honvédek segélyezésének és nyugdíjának ügye a dualizmus korában* címmel.⁵ Ebben a tanulmányában a honvédegyleti mozgalom működését végigkísérő szociális kérdéseket vette vizsgálat alá, amelyek az egykori veteránok egzisztenciáját érzékenyen érintő problémák voltak. Bemutatta a folyamatot, amely révén az egykori honvédek segélyezésére uralkodói kegyből létrejött az 1867 és 1869 között működő Honvédsegélyező alap, majd ennek kifulladásá után az Országos Honvédsegélyező Egyesület. Tanulmányában azt az évtizedeken át folyó küzdelmet is végigkísérte, amelynek a végén az egykori honvédek állami nyugdíjban részesültek. Áttekintette az 1872-ben alapított Honvédmenház történetét is, ami azért is rendkívül fontos, mert

³ *Századok*, 147. évf. (2013) 5. sz. 1293–1332. o.

⁴ *Ress Zoltán: Az Országos Honvédegylet története, 1883–1924. Historiográfia. (Kézirat)*

⁵ *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. (2015) 2. sz. 415–444. o.

az Országos Honvédegylet mindig kiemelt helyen kezelte az intézmény sorsát, és történetük tulajdonképpen szorosan összefonódott.

A Honvédmenház történeti háttérét tehát Farkas Katalin és Ress Zoltán kutatásai feltárták. A tárlat azonban az intézmény múltját a dokumentációs és tárgyi emléksanyag segítségével eleveníti fel.

Megismerhetjük a katonák gondozásának nemzetközi háttérét, elsősorban amerikai, francia és brit példákon keresztül. Ugyanakkor az úgynevezett „invalidusok háza” hálózat a Habsburg Birodalomban már korábban is létezett, így nem tekinthető véletlennek, hogy a 48-as honvédek ügyét felkaroló magyar politikai közvélemény is rendezni kívánta a kérdést. Ehhez nyújtott segítséget a fentebb már említett honvédegyleti mozgalom és Vidats János tevékenysége.

A tablókön megismerhetjük az intézmény működési rendjét és szervezetét. Fotókön keresztül beletekinthetünk a honvédmenház napi életébe, illetve egy enteriőr bemutatja egy tipikus szoba berendezését. Képet nyerhetünk az étkezések és a betegápolás rendjéről is. A vitrinekben kiállított műtárgyak mintegy fele a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiből származik.

Végezetül a recenzens szeretné felhívni a figyelmet Gulyás Adrienn versére is, amely méltóképpen zárja le a tárlatot.

Az egykori honvédek körében az intézmény nem túl magas elfogadottságára példa Csiszér Gábor egykori Mátyás-husár 1898-ban lejegyzett néhány sora: „Nos, hát én most sem várok semmit a hazától, csak egy csendes sírhelyet, melyben törődött agg testem elvégre nyugalmat tanáljon! Különben is tudom, hogyha tán a honvéd menházba kérnék helyet, Bánfi úr⁶ elég kegyelmes lenne elutasítani kérésemmel, miért, hogy én még most sem tudok az 1848-iki magasztos eszméről lemondani s az azokat sárba tipró delegátus kormánynak⁷ hozsannát kiáltani? Nos hát had jöjjenek azok a magas hozsannák velem a síromba! Tán nem soká késik már az a várt idő!”⁸

Természetesen az idő múlásával a Honvédmenház helyzete is megrendült, hiszen az egykori honvédek eltávoztak az élők sorából. Maga az épület pedig a második világháború folyamán, 1944. április 3-án a szövetséges bombázások következtében súlyosan megsérült. A romokat 1947 után végleg elbontották. Sajnos a későbbi bejárások folyamán a menház alapkövét, amely alatt egy időkapuszulában ott volt Vetter Antal altábornagy 2. osztályú kitüntetése, a Honvédmenház alaprajza, egy honvédsematizmus és számos 48-as relikvia, nem sikerült megtalálni.

E sorok írója csak elismeréssel tudja ajánlani az időszaki kiállítást mind a szűkebb szakmának, mind az érdeklődő közönségnek. Emellett szeretném felhívni a figyelmet, hogy a tárlathoz kapcsolódóan mind weboldal, mind facebook-oldal készült, ahol

⁶ Bánffy Dezső báró (1841–1911), Magyarország miniszterelnöke 1895–1899 között.

⁷ Az utalás az osztrák és magyar parlament delegációira, a kiegyezés elfogadóira vonatkozik.

⁸ *Süli Attila*: Csiszér Gábor Mátyás-husár visszaemlékezése. In: *Acta Siculica* 2015–2017. A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. Sepsiszentgyörgy, 2017. 269. o.

a téma iránt vonzódók elmélyíthetik ismereteiket. Tervek szerint a tárlathoz készül majd katalógus és egy virtuális kiállítás is. Emellett a rendezők szeretnék vándorkiállítás formájában mind vidéken, mind a szomszédos országokban élő magyarlakta régiókban is bemutatni a kiállítást.

TÓTH DOMINIK

BESZÁMOLÓ A „GÖDÖLLŐ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN” CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL

A Gödöllői Királyi Kastély színházterme adott otthont 2022. december 9-én a *Gödöllő a második világháborúban* címmel megrendezett konferenciának. Az előadók a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM), a Gödöllői Városi Múzeum (GVM), a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. (GKK) és az Enviroverse Hungary Kft. munkatársai közül kerültek ki.

A konferencia nyitányaként köszöntőt mondott Újváry Tamás, a GKK ügyvezető igazgatója és Kerényiné Bakonyi Eszter, a GVM igazgatónöje. Köszönetet mondtak a szervezésért, valamint kifejezték abbéli örömeiket, hogy a konferencia fókuszában a város – kissé elfeledett – második világháborús történelme áll.

A délelőtti szekció első előadását *Magyar páncélvonatok a második világháborúban* és a *Budapest-körüli harcokban* címmel Illés András (HM HIM) tartotta meg. A téma aktualitásához hozzájárult az a tény is, hogy a címben említett haditechnikai eszköz, a jelenleg is dúló orosz–ukrán háborúban is felbukkant.

A szakember hangsúlyozta, hogy főleg az első világháború éveiben elterjedő, páncéltal ellátott és felfegyverzett vasúti szerelvények egyáltalán nem ad hoc módon, hanem előzetes tervek alapján épültek meg. A könnyű- és nehézfegyverzet egyaránt megtalálható volt rajtuk, sőt nem volt ritka a légvédelmi fegyverzet telepítése sem. Magyar viszonylatban az eszköz az első világháborúban kezdte pályafutását, 1918 előtt tizenegy darab készült el Magyarországon, és főként biztosító feladatokra szánták őket.

Az előadásból az is kiderült, hogy a második világháború idején a hazai gyártású páncélvonatok harci alkalmazására az 1944–1945-ös harcok alatt került sor. Az eszközök a budapesti és a főváros környéki harcokban játszottak igazán komoly szerepet. Páncélvonat működött és látott el harc feladatokat egyebek mellett a mai gödöllői HÉV vonalán is, sőt később a városon belüli harcokban is volt szerepük: a villamos sínekre gördített, majd megrongált futóművű lövegekocsik alkalmi géppuskaállásként is funkcionáltak.

Bakondi József (HM HIM) *Páncélosok és harceljárásaik a Budapest és környéki hadműveletekben, 1944. október – 1945. február* című előadásának első részében

a páncélos hadviselés elméletének kidolgozóirol ejtett szót (Basil Henry Liddell-Hart, John Frederick Charles Fuller, Heinz Guderian, Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij). Kiemelte, hogy a tűzerő–védelem–mozgékonyág erényhármásának, és a gépesítés fontosságának felismerése a teoretikusok részéről nagyban hozzájárult a páncélozott harcjárművek gyakorlati alkalmazásának sikereihez.

Az előadó rámutatott arra is, hogy a fentiekre támaszkodva a második világháború alatt a német fél tudta a leglátványosabb harctéri sikereket felmutatni. Gyors, látványos (kezdeti) sikereiket összefegyvernemi, sőt olykor összhaderónemi műveletekkel érték el. A harckocsik személyzetének kiképzésére igen nagy hangsúlyt fektettek: ez kezdetben tizenhét hétig tartott, de a háború előrehaladtával előbb tizenkettő (1943), majd hat hétre (1944) csökkent. Ennek során a legnagyobb hangsúlyt a harcjárművezetésre és az irányzóképzésre helyezték. A hadnagy ezen a ponton megjegyezte, hogy a mai modern hadseregekben (az Amerikai Egyesült Államok Hadseregét is ideértve) is jellemzően hat hetet fordítanak erre a szakképzésre.

Ezzel szemben a Szovjetunió hadseregében az alapszintű harckocsivezetés képességének elsajátítása volt a cél, mivel a képzés terén a mennyiségi követelmény dominált a minőségivel szemben. Mindezek ellenére a budapesti harcok idejére már kikristályosodott az a módszere a harckocsikra alapozó, négy lépcsőben (roham-, sikerkifejlesztő-, légi-, tartaléklépcső) végrehajtott támadásnak, amely ellen a szemben álló fél mindössze ellenlökések sorozatával tudott reagálni.

A gödöllői királyi kastély a második világháború éveiben címet kapta Kaján Marianna előadása (GKK). Az egykori királyi rezidencia 1920 és 1944 közötti története volt fókuszban, amikor az objektum Horthy Miklós kormányzó és családja pihenőhelyként funkcionált.

A kormányzói család jellemzően az augusztus–szeptemberi hónapokat töltötte itt, ezért az esetleges karbantartási munkálatokat minden év július 31-ig be kellett fejezni. A hallgatóság megtudhatta, hogy a család mellett ilyenkor a helyszínre érkeztek a testőrség kijelölt tagjai, valamint a kiszolgáló személyzet is, jelentősen felduzzasztva az itt lakó állandó személyzet létszámát. Bár az 1930–1940-es években felújítások zajlottak le a kastélyban – a kormányzó és családja ugyanazokat a szobákat használta, mint annak idején a királyi pár –, a bútorzat nagypolgári jellegén nem változtattak. Ekkoriban a kastély egyszerre volt protokoll helyszín, tiszti üdülő és hivatali bázis.

Az előadó megjegyezte, hogy Horthy Miklós akkor is itt tartózkodott, amikor Teleki Pál miniszterelnök megérkezett Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter azon kérését tolmácsolandó, hogy Magyarország területén fegyverzeti szállítmányok haladassanak át a Szovjetunió elleni támadáshoz. A birodalmi külügyminisztert visszautasító válasz ugyancsak itt fogalmazódott meg. Özv. Horthy Istvánné és fia, ifj Horthy István a kormányzó nélkül is szívesen időzött a kastélyban – a légi bombázások kezdete is itt érte őket.

Az előadás zárószakaszában elhangzott, hogy 1944 őszén a kastélyt német csapatok szállták meg, illetve parancsnoki főhadiszállást alakítottak ki a Mária Terézia-terem környéki szobákban. 1944. december 10-ei távozásukkor minden mozdítható tárgyát és hasznosnak vagy értékesnek vélt eszközt magukkal vittek.

A gánti cserkész tábor 1945 nyarán címmel egy helytörténeti kuriózumról tartott előadást Czeglédi Noémi (GVM). A prezentáció tartalma a két világháború között megalakult öt cserkészcsapat egyikére, a 44. sz. Rákóczi-ra fókuszált. (A másik négy: 20. sz. Erődi Ödön, 187. sz. Zrínyi, 802. sz. Szent Korona, 943. sz. Ráday Pál cscs.) Az elhangzottakból kiderült, hogy a csapat jogelődjét még 1918 előtt Kassán alapították, az igazoló csapatszemlére 1925. június 6-án került sor. A két háború közti időszakból kiemelendő Buczkó Emil parancsnok és Szopek Loránd parancsnokhelyettes. Jelmondatuk: „Alkalmazkodás az elvek feladása nélkül”.

A háború befejezése a cserkészcsapat számára is új korszakot nyitott, de a munka szinte azonnal újraindul, és a szülői akarat, valamint a támogatás is megvolt a folytatásra. A 44-esek ekkor új csapatparancsnokot kaptak egy energikus, fiatal tanár, bizonyos Fényi Ottó személyében. Alig másfél hónappal a magyarországi harcok befejezése után, 1945. május 27-én cserkészgyűlést szerveztek a gödöllői erdőben. Ezután Fényi Ottó szervezésbe fogott, hogy a Gánt község (Fejér vármegye) határában tartandó tábor a lehető legzökkenőmentesebben bonyolódjon le. Munkáját a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete is segítette. A végeredmény egy nehézségektől nem mentes, de maradandó emlékeket hagyó tábor lett.

A konferencia előadásai között helyet kapott egy, a régészetnek, illetve történettudományának részét nem képező, de a vonatkozó kutatásokat nagyban elősegítő terület képviselőjének prezentációja is. Enyedi Péter (Enviroverse Hungary Kft.) *Országosan elérhető mikrodomborzati tér adatok a régészet szolgálatában* címmel megtartott előadásában ismertette, hogy a földfelszínnek drónokkal, merevszárnyú repülőeszközökkel, illetve műholddal, valamint LIDAR-ral [Light Detection and Ranging – lézer alapú távvezérlés] történő felmérése hogyan segítheti a régészeti feltárásokat.

A debreceni központú cég, ahogy arra a szakember rámutatott, 12 éve van jelen a légi távvezérlés területén, de a térinformatika terén is húsz éves tapasztalattal rendelkezik. Az elmúlt bő egy évtizedben részt vettek az egykori hortobágyi bombázó lőtérén végzett tereprendezés előkészítő munkálataiban, de a MTA Bölcsészettudományi Központja Régészeti Intézetének megbízásából sikeresen mérték fel a Pilis meghatározott területeit is. Zárásként az előadó elmondta, hogy jelenleg egy, az ország egész felszínét érintő felmérésen dolgoznak, amely a jövőben elősegítheti a Gödöllő környéki régészeti feltárásokat is.

A konferencia délutáni szekciójának első előadását Soós Péter (HM HIM) tartotta meg *Az Attila-vonal és erődítési elemeinek terepi nyomai* címmel. Az erődítés mi-benlétének, majd 1944 nyara és ősze hadieseményeinek áttekintése után a Budapest előterében létesített Attila-vonal kiépítése került fókuszba.

Az előadó prezentációjában kifejtette, hogy az Attila-vonal rendeltetése nem csak a főváros, de a pesti hídfő védelme is volt. Hozzátette, a tervezést nem kellett az alapkortól kezdeni, lévén az első világháború idején is kiépült egy védműrendszer Budapest körül, így a munkálatok során szerzett tapasztalatok és a tervrajzok elvben rendelkezésre álltak. A főváros előterében – Gödöllő érintésével – egy hármas tagolású (harckocsi- és harcárkokból, tüzérségi állásokból stb. álló), védőgyűrű épült ki (Attila I, II és III) egyenként 70, 60 és 35 km-es arcvonalszakasszal. Az építésben – melynek során több, mint 500 000 m³ földet mozgattak meg – részt vettek a Magyar Királyi Honvédség alakulatai, a Szlovák Köztársaság Védelmi Erejének egy műszaki hadosztálya, munkaszolgálatosok, továbbá a polgári lakosság tagjai.

A harcok végeztével az árkokat és az erődítések döntő hányadát betemették, napjainkra ezek nyomai jobbra erdővel borított terepszakaszokon, illetve a vadászterületeken mutathatók ki. Az Attila-vonal némely eleme Gödöllőn, illetve vonzáskörzetében is megfigyelhető, mint például harcárok Marikatelepnél és Szárítópusztán, vagy harckocsi- és lövészárkok Domonyvölgyben.

Polgár Balázs (HM HIM) *A második világháború régészete: az Attila-vonal kutatásának régészeti perspektívái* című előadásában a hallgatóság áttekintést kapott a régészet, azon belül a konfliktusrégészet (prehistorikus és historikus kor régészetének közös ága – *utólagos pontosítás az előadótól*) rövid történetéről, az Amerikai Egyesült Államok polgárháborús csatateré, a Little Bighorn feltárásának mintaadó voltáról, valamint arról, hogy a műfaj Magyarországon sem előzmények nélküli. Az előadó kiemelte, hogy a HM HIM egyik alapítója, vitéz Aggházy Kamil is tett hadirégészeti megfigyeléseket a budai vár Anjou-sétányán.

A magyarországi hadirégészet kutatási területe a napóleoni háborúk, pontosabban az ötödik koalíciós háború (1809), valamint a hidegháború végéig (1991) tartó időszakot öleli fel. Már a feltárások előkészítésénél is komplex (történeti kutatást, szakirodalmi elemzést és terepbejárást is magában foglaló) kutatómódszerrel folyik a munka, amelynek lebonyolítása a későbbi szakaszokban az illetékes önkormányzatokkal együttműködve, akár önkéntesek bevonásával történik. Ez alól nem kivétel az Attila-vonal egyes szakaszainak feltárása sem.

Az előző prezentációhoz témáját tekintve szervesen illeszkedett Kulcsár Viktor (HM HIM) *Második világháborús konfliktusrégészeti kutatások Gödöllő térségében* című előadása. A konferencia hallgatósága megtudhatta, hogy a szakszerű feltárási munkákat komolyan hátráltatja a 2000-es évek közepe óta jelenlévő illegális „fémkeresőzés” jelensége, aminek csalhatatlan bizonyítékai az újra és újra fellelt ún. „rabló-gödrök”, illetve az internetes fórumok vonatkozó témái. A kutató hangsúlyozta, hogy az említett illegális tevékenység több szempontból káros, elég csak az adatrögzítés/dokumentáció teljes mellőzésére, vagy a fellelt tárgyak elmaradó konzerválására, tisztítására gondolni.

Az előadó a bemutató második szakaszában ismertette az elmúlt időszak ásatásainak egyik igen jelentős helyszínét, a Mogyoród határában lévő T-34/76 kilőtt szovjet harckocsi roncslelőhelyét. Unikális volta abban rejlik, hogy a tárgyalt időszakból nagyon ritkán találunk a régészek ún. *in situ* leletet. Jelen esetben konkrétan sikerült azonosítani a harckocsit, így kiderült, hogy kilövés után az alvázat a lánctalpról lebontották, illetve elvontatták, a helyszínen azonban visszamaradtak lánctalprészek, illetve kisebb méretű roncsdarabok, amelyek – régészeti értelemben – a kilövés helyszínén eltemetődtek.

Az előadás zárásaként szó esett a Gödöllőtől mintegy 15 km-re lévő Dány és Valkó települések közötti terepbejárásról. Az itt előkerült francia eredetű, de román gyártmányú gránátelemelek egyedinek számítanak a térségben, ugyanis a Budapest-környéki harcokból csak innen hagyományozódtak ránk ilyen eszközök maradványai.

A konfliktusrégészet egy érzékenyebb területét érintő előadást tartott Aranyossy-Péter Máté (HM HIM) *Az Attila-vonal magyar katonasírhajói Gödöllőn és térségében* címmel. Elmondta, hogy az elesett katonák azonosítása, illetve újratemetése a legtöbb esetben egy összetett kutatómunka végeredménye, amely Gödöllő esetében sincs másképp.

Hangsúlyozta, hogy az egyetlen meglévő gödöllői hősi temetőben (Gödöllői Premontrai Apátság temetője) nyugvókon kívül még több, a környék harcaiban elesett hősi halott is azonosításra, illetve újratemetésre vár, lévén máshol, esetenként családi sírban nyugszanak. Az előadás végén a hallgatóság megismerkedett a Gödöllőhöz tartozó Babatpusztán fellelt fémnévtáblával, amely feltehetően eredetileg egy fejfához tartozott, és amin a Miklicz Emil név volt olvasható. Utóbb kiderült, az illetőt a család eltemette, de olykor – mint az ismertetett esetben is – előfordul, hogy a helyszínen marad a hősi halotthoz köthető néhány használati tárgy.

A délutáni szekció és egyben a konferencia utolsó előadását Fábíán Balázs tartotta meg (GVM), melynek címe: *A gödöllői hadifogolytábor*. Ebben a hallgatóság némi betekintést nyerhetett Gödöllő történetének legtöbb emberáldozattal járó időszakába, azaz a második világháború magyarországi harcainak lezárultát követően *malenkij robotra* elhurcoltak sorsába.

Ahogy arra az előadó rámutatott, az NKVD már 1945 kora tavaszán gyűjtött be kényszermunkára 14 és 60 év közötti civil fiúkat/férfiakat Gödöllő térségében is, ahol a magyarországi kényszermunka-táborok egyik legembertelenebbje működött a Premontrai Gimnázium épülete mellett, illetve később a főépület bevonásával. Az objektum zsúfolásig meg volt töltve kényszermunkára erőszakkal befogott civilekkel, sőt – ahogy a kutató hangsúlyozta – arra is többször volt példa, hogy az újonnan begyűjtöttek hely hiányában napokig az udvaron várakoztak. A tábor magán hordozta a hasonló létesítmények legtöbb vonását: a ruhákat füstöléssel fertőtlenítették, hevenyészve ásták meg a szabadtéri latrinákat. A visszaemlékezésekre hivatkozva arról is

említést tett, hogy nem állt rendelkezésre a megfelelő mennyiségű ivóvíz sem, illetve a cigaretta „valutaként” szolgált a „cserekereskedelemben”.

A tábor szerepe 1945. március 17. és 19. között némileg megváltozott. Miután a fogva tartottakat Ceglédre csoportosították át, a gödöllői objektum internálótáborként működött tovább.

Összegezve a konferencián elhangzottakat elmondható, hogy az elmúlt időszakban igen sok új adattal, információval sikerült a régészeknek, történészeknek Gödöllő második világháborús történetének felkutatásához hozzájárulni, ám a szakemberek elmondásai alapján a jövőben elvégzendő kutatások még több, hasonló rendezvény megtartásához szolgálnak alapot.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

KEMÉNY KRISZTIÁN

A SZOLNOKI ÜTKÖZET

1849. MÁRCIUS 5.

TARTALOM

	KÖZLEMÉNYEK	
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	A tárnokvölgyi csata helye a hun–magyar hagyományban	3
GALAMBOSI PÉTER	III. Henrik német király 1042. évi hadjárata Magyarország ellen	21
BENE KRISZTIÁN	Magyarok 1939–1940-ben a francia hadseregben. Általános jellemzők és egyéni életutak	47
VÁNYAI MÁRTON	Csend a vihar előtt. A Vörös Hadsereg harctevékenysége a kitörés előtti órákban Buda területén	83
	FORRÁSKÖZLEMÉNY	
TÓTH FERENC	Ex libris Comte de Bercheny. Újabb kutatások a franciaországi Bercsényi család könyvtára történetéről	115
	MŰHELY	
KRANZIERITZ KÁROLY	Zsigmond dobori megtorlása. Eberhard Windecke emlékiratának egy epizódja	173
BERTA KRISTÓF	Adalékok a Margit-állás áttörésének 1944. december 21 és 22. közötti döntő eseményeihez	195
	SZEMLE	
B. SZABÓ JÁNOS – FARKAS GÁBOR FARKAS (SZERK.)	Örök Mohács: szövegek és értelmezések (<i>Barna Szilvia</i>)	225
FONDA ALMERIGO – HERMANN RÓBERT	Zala vármegyétől a bécsi Magyar Királyi Nemesi Testőrségig. Galsai Kovách Ernő honvéd őrnagy emlékiratai. I. kötet (<i>Solymosi József</i>)	230

MARUZZS ROLAND – SZENTVÁRY- LUKÁCS JÁNOS	Hajlíthatatlanok. Magyar arany vitézségi éremmel kitüntetett katonáink 1939–1945. (<i>Bálint Ferenc</i>) 234

SÜLI ATTILA	KRÓNIKA „Kossuth Lajos elfogyott regimentje”. Kiállítás a magyar honvédek időskori gondozásának történetéről 237
TÓTH DOMINIK	Beszámoló a „Gödöllő a második világháborúban” című konferenciáról 240

TABLE OF CONTENTS

LÁSZLÓ VESZPRÉMY	RESEARCH ARTICLES The Battle of the Tárnok Valley and its Place in the Hun-Hungarian Tradition 3
PÉTER GALAMBOSI	The Campaign of Henry III, King of Germany Against Hungary in 1402 21
KRISZTIÁN BENE	Hungarians in the French Army in 1939–1940. General Attributes and Personal Careers 47
MÁRTON VÁNYAI	The Calm before the Storm. Military Actions of the Red Army in Buda During the Hours Preceding the Break-Out 83
FERENC TÓTH	SOURCE PUBLICATON Ex libris Comte de Bercheny. The Latest Research on the History of the Library Owned by the Bercsényi Family in France 115

KÁROLY KRANZIERITZ

KRISTÓF BERTA

JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR
FARKAS FARKAS (ED.)
FONDA ALMERIGO – RÓBERT
HERMANN

ROLAND MARUZZS – JÁNOS
SZENTVÁRY-LUKÁCS

ATTILA SÜLI

DOMINIK TÓTH

WORKSHOP

King Sigismund's Retribution
at Dobor. An Episode in the Memoir
of Eberhard Windecke 173
Data to the Decisive Events of
December 21–22, 1944 during the
Breakthrough of the Margit Line 195

REVIEW

Eternal Mohács: Texts and
Interpretations (*Szilvia Barna*) 225
From Zala County to the Royal
Hungarian Bodyguard in Vienna.
Memoirs of Ernő Galsai Kovách,
Major of the Honvéd Army. Vol. I.
(*József Solymosi*) 230
The Rock-Ribbed Ones.
Hungarian Soldiers Decorated
with the Hungarian Gold Medal
of Bravery between 1939
and 1945 (*Ferenc Bálint*) 234

CHRONICLE

„Lajos Kossuth's diminished
regiment.” An Exhibition
on the History of Taking Care
of Elderly Honvéds 237
A Report on the Conference
„Gödöllő in World War II” 240

INHALT

	MITTEILUNGEN	
LÁSZLÓ VESZPRÉMY	Die Schlacht von Tárnokvölgy und ihr Platz in der hunnisch-ungarischen Tradition	3
PÉTER GALAMBOSI	Der Feldzug des deutschen Königs Heinrich III. gegen Ungarn im Jahr 1042	21
KRISZTIÁN BENE	Ungarn in der französischen Armee im Jahr 1939–1940. Allgemeine Merkmale und individuelle Lebenswege	47
MÁRTON VÁNYAI	Ruhe vor dem Sturm. Die Kampfätigkeit der Roten Armee auf dem Gebiet von Buda in den Stunden vor dem Ausbruch	83
	QUELLENPUBLIKATIONE	
FERENC TÓTH	Ex libris Comte de Bercheny. Neue Forschungen über die Geschichte der Bibliothek der Familie Bercsényi in Frankreich	115
	WERKSTATT	
KÁROLY KRANZIERITZ	Die Vergeltung Sigismunds bei Dobor. Eine Episode der Memoiren von Eberhard Windecke	173
KRISTÓF BERTA	Beiträge zu den entscheidenden Ereignissen des Durchbruchs der Margarethen-Stellung am 21–22. Dezember 1944	195
	RUNDSCHAU	
JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR FARKAS FARKAS (HRSG.)	Ewiges Mohács: Texte und Interpretationen (<i>Szilvia Barna</i>)	225

FONDA ALMERIGO – RÓBERT HERMANN	Vom Komitat Zala bis zur königlich ungarischen adeligen Leibgarde. Die Memoiren von Honved-Major Ernö Galsai Kovách. Bd. I. (<i>József Solymosi</i>) 230
ROLAND MARUZS – JÁNOS SZENTVÁRY-LUKÁCS	Die Unbeugsamen. Unsere mit der ungarischen Goldenen Tapferkeitsmedaille ausgezeichneten Soldaten, 1939–1945 (<i>Ferenc Bálint</i>) 234
ATTILA SÜLI	CHRONIK „Das aufgezehrte Regiment von Lajos Kossuth.“ Ausstellung über die Geschichte der Altenpflege der ungarischen Honved-Soldaten 237
DOMINIK TÓTH	Bericht über die Konferenz „Gödöllő im Zweiten Weltkrieg“ 240

TABLE DES MATIÈRES

LÁSZLÓ VESZPRÉMY	PUBLICATIONS La bataille de Tárnokvölgy et sa place dans la tradition hunnico-hongroise 3
PÉTER GALAMBOSI	La campagne de l'empereur germanique Henri III contre la Hongrie en 1042 21
KRISZTIÁN BENE	Les Hongrois dans l'armée française en 1939-1940. Caractéristiques générales et carrières individuelles 47
MÁRTON VÁNYAI	Le calme avant la tempête. L'opération de l'Armée rouge dans la zone de Buda dans les heures précédant la sortie 83

FERENC TÓTH

PUBLICATION DE SOURCE

Ex libris Comte de Bercheny.
Recherches récentes sur l'histoire
de la bibliothèque de la famille
Bercsényi de France 115

KÁROLY KRANZIERITZ

ATELIER

La répression exercée par Sigismond à
Dobor. Un épisode des mémoires
d'Eberhard Windecke 173

KRISTÓF BERTA

Compléments aux événements
décisifs de la percée de la position
Margit les 21 et 22 décembre
1944 195

JÁNOS B. SZABÓ – GÁBOR

FARKAS FARKAS (ED.)

FONDA ALMERIGO – RÓBERT
HERMANN

REVUE

L'éternel Mohács : textes et
interprétations (*Szilvia Barna*) 225

Du comitat de Zala à la Garde
nobiliaire royale hongroise de Vienne.
Mémoires d'Ernő Galsai Kovách,
major de l'armée hongroise.
Volume I. (*József Solymosi*) 230

ROLAND MARUZZS – JÁNOS
SZENTVÁRY-LUKÁCS

Les inflexibles. Nos soldats
récompensés par la Médaille
d'or de la vaillance militaire
de Hongrie, 1939–1945
(*Ferenc Bálint*) 234

ATTILA SÜLI

CHRONIQUE

„Le régiment perdu de Lajos Kossuth.”
Exposition sur l'histoire de la prise
en charge des soldats hongrois
âgés 237

DOMINIK TÓTH

Compte rendu du colloque
« Gödöllő dans la Seconde guerre
mondiale » 240

СОДЕРЖАНИЕ

	ПУБЛИКАЦИИ
ЛАСЛО ВЕСПРЕМИ	Битва при Тарноквёлдье и ее место в гунно-венгерской традиции 3
ПЕТЕР ГАЛАМБОШИ	Военный поход немецкого короля Генриха III. против Венгрии в 1042-ом году 21
КРИСТИАН БЕНЕ	Венгры во французской армии в 1939–40 гг. Общие характеристики и индивидуальные жизненные пути 47
МАРТОН ВАНЬЯИ	Затишье перед бурей. Боевая деятельность Красной Армии в часы перед прорывом в районе Буды 83
	ИСТОЧНИК ПУБЛИКАЦИЯ
ФЕРЕНЦ ТОТ	Экслибрис графа де Берчени. Новейшие исследования об истории библиотеки семьи Берчени во Франции 115
	МАСТЕРСКАЯ
КАРОЙ КРАНЦИЕРИТЗ	Мечь Сигизмунда против Добора. Эпизод из мемуаров Эберхарда Виндеке 173
КРИШТОФ БЕРТА	Дополнения к прорыву позиции Маргит для решающих финальных событий между 21–22 декабря 1944 года 195
	ОБЗОР
ЯНОШ Б. САБО – ГАБОР ФАРКАШ ФАРКАШ (ИЗД.)	Вечный Мохач: тексты и истолкования (<i>Сильвия Барна</i>) 225

АЛЬМЕРИГО ФОНДА – РОБЕРТ ГЕРМАНН	От графства Зала до Венгерской Королевской Дворянской Гвардии в Вене. Воспоминания майора Эрнё Ковача Галшай. Том I <i>(Йожеф Шоймоши)</i> 230
РОЛАНД МАРУЖ – ЯНОШ СЕНТВАРИ-ЛУКАЧ	Непреклонные. Солдаты награжденные Венгерской золотой витязьской медалью «За доблесть» 1939–1945 гг. <i>(Ференц Балинт)</i> 234
АТТИЛА ЦУЛИ	ХРОНИКА „Регимент (полк) лайоша кошута кончился”. Выставка об истории ухода за венгерскими национальными гвардейцами в старости 237
ДОМИНИК ТОТ	Отчет о конференции «Гёделлэ во второй мировой войне» 240

ZRÍNYI KIADÓ

Tördelő: Teszár Edit

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató

Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság,

Kreatív Tervező és Sokszorosító Osztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

MILITÄRGESCHICHTLICHE MITTEILUNGEN

Vierteljahresschrift des Instituts und Museums
für Militärgeschichte

Gründungsjahr: 1888

Chefredakteur: László Pászti

Redakteur: Gréta Somogyi, Zsófia Medgyesy

Redaktionskomitee

János B. Szabó, Tibor Balla, Gábor Bona,
Attila Bonhardt, Norbert C. Tóth, István Czigány,
Tamás Csikány, Pál Germuska, Róbert Hermann
(President), Csaba Horváth, Miklós Horváth,
Gyula Kedves, József Kelenik, Katalin Mária
Kincses, Gábor Kiss, Balázs Lázár, Ferenc Lenkefi,
Kálmán Mészáros, Imre Okváth, Ferenc Pollmann,
Gergely Pál Sallay, Péter Szabó, Sándor Szakály,
Norbert Számvéber, László Töll, János Varga J.,
László Veszprémy

Beratungsausschuss

Gábor Ágoston, Tibor Hajdu, György Markó,
Géza Pálffy, Erwin A. Schmidl, Vladimír Segeš,
Ferenc Tóth

Herausgegeben vom Institut und Museum
für Militärgeschichte des Ministeriums
für Landesverteidigung

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.

Postanschrift: Budapest, Pf. 7., H-1250.

Tel.: (36-1)-325-16-00, Fax: (36-1)-325-16-59

Redaktion und Verlagsbüro

1014 Budapest I., Kapisztrán tér 2–4.

Postanschrift: Budapest, Pf. 7. H-1250.

Tel.: (36-1)-325-16-36

E-Mail-Adresse:

hadtortenelmi.kozlemanyek@gmail.com

Internetversion:

<https://epa.oszk.hu/00000/00018>

Abonnement

4800,- HUF/Jahr, 1200,- HUF/Vierteljahr

Vertrieb

Magyar Posta Rt.

Geschäfts- und Logistikzentrum

Abonnement für das Ausland im Büro für Zeitungsabonnements

Hírlapterjesztési Központ

1. Orczy tér Budapest H-1089 Ungarn

Postanschrift: H-1900 Budapest,

E-Mail: hirlapelofizetes@posta.hu

ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

Поквартальный Журнал Института и Музея
Военной Истории

Год основания: 1888

Главный редактор: Ласло Пасти

Редактор: Грета Шомоджи, Жофия Медьеши

Редакционная коллегия

Янош Б. Сабо, Тибор Балла, Габор Бона,
Атила Бонхардт, Норберт Ц. Тот, Иштван
Цигань, Тамаш Чикань, Пал Гермушка, Роберт
Херманн (председатель), Чаба Хорват, Миклош
Хорват, Дюла Кедвеш, Йожеф Келеник, Каталин
Мариа Кинчеш, Габор Киши, Балаж Лазар,
Ференц Ленкефи, Кальман Месарош, Имре
Окватх, Ференц Поллманн, Гергей Пал Шаллан,
Петер Сабо, Шандор Сакай, Норберт Самвебер,
Янош Й. Варга, Ласло Толл, Ласло Веспреми

Консультативный совет

Габор Агостон, Тибор Хайду, Дьёрдь Марко,
Геца Палфи, Имре Окватх, Эрвин А. Шмидл,
Владимир Сегеш, Ференц Тот

Издает: Институт и Музей
Военной Истории

Министерства Обороны

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4

Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250

Тел.: (36-1)-325-16-00, Факс: (36-1)-325-16-59

Редакция и Издательство

1014 Будапешт I, площадь Капистран 2-4

Почтовый адрес: Будапешт П/я. 7. H-1250

Тел.: (36-1)-325-16-36

Адрес E-Mail:

hadtortenelmi.kozlemanyek @gmail.com

Электронный вариант:

<https://epa.oszk.hu/00000/00018>

Абонементная плата по подписке

На 1 год 4800, на 1 квартал 1200 форинтов

Распространяет

Коммерческий и Логистический Центр А/О
Венгерская Почта

Подписка за границей

В Бюро подписки на газеты

Hírlapterjesztési Központ

1. Orczy tér Budapest H-1089 Венгрия

Почтовый адрес: H-1900 Budapest,

e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu.

E számunk tartalmából

„1944. december 23-án a szovjet 46. hadsereg csapatai a Margit-állás áttörésével elhárították az utolsó nagyobb akadályt, amely elválasztotta őket Budapeستől. A főváros teljes bekerítése sem volt már ekkor messze; december 24-én az esti órákban a szovjet 6. gárda-gépesített dandár harcokocsijai, élükön a 25. harcokocsiezreddel Budakeszi felől betörték Budapestre, teljes meglepetést okozva a védők között, és az így kialakult pánikhangulatot kihasználva, számos harcieszközt és fegyverest gázoltak le, megindítva e szörnyű nyitánnyal a főváros ostromát.

A magyarországi harcok kutatásának jelentős lendületet adtak az online elérhetővé vált – elsősorban szovjet – források, amelyek az utóbbi években számos kiváló könyv és tanulmány alapjául szolgáltak. Ezek segítségével, valamint a korábban elérhető német–magyar levéltári iratokkal, illetve a két forráscsoport összevetésével lehetővé vált a harci események aprólékosabb és szemléletesebb bemutatása.”

(Berta Kristóf)

„A második világháború kirobbanását követően a francia hadvezetés számított az ország területén tartózkodó külföldiek részvételére a háborús erőfeszítésekben, ezért megkönnyítette számukra a francia fegyveres erőkhöz való csatlakozást, illetve támogatta egyes nemzeti alapon szerveződő kötelékek felállítását is. Ennek következtében közel 100 000 külföldi állampolgár vett részt az 1940-es franciaországi hadműveletekben, akik között a rendelkezésre álló levéltári anyagok segítségével mintegy 2000 magyart is be lehet azonosítani. Az adatok tanúsága alapján utóbbiak többsége az Idegenlégió különböző alakulatainak kötelékébe nyert besorolást, ugyanakkor jelentős részük nagy valószínűséggel még a kiképzőtáborokban tartózkodott a hadműveletek megindulásakor, így nem vett részt tevékenyen a harcokban. Velük ellentétben a kiképzésüket már korábban befejezők súlyos veszteségekkel járó harcokat folytattak, amelynek következtében sokan veszítették életüket vagy kerültek hadifogságba. Paradox módon ez utóbbi tette lehetővé a magyar önkéntesek jobb megismerését, mivel így a többféle forrásra támaszkodva a korábnál jóval részletesebb kép adható közre a francia haderő kötelékében 1939–1940 folyamán szolgálatot vállaló magyarokról.”

(Bene Krisztián)

